

KOLANA

BOTË NË PËRKTHIM

Pikëtakim i kulturave europiane në gjuhën shqipe

EMILIOS SOLOMOU

DITARI
I NJË PABESIE

ROMAN

Përktheu nga origjinali greqisht:

KRISTO PULLA

BOTIMET TOENA

Tiranë, shtator 2015

Emilios Solomou, To imerologio mias apistias

Ky projekt u realizua me mbështetjen e Programit
“Europa Krijuese” të Komisionit European.

Ky botim pasqyron vetëm pikëpamjet e autorit.
Komisioni European nuk mund të konsiderohet
përgjegjës për informacionin që përmban teksti dhe
mënyrën e përdorimit të tij.

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo
Redaktore: Majlinda Bami
Korrektore letrare: Besa Besnike Vila
Përkujdesja grafike: Infografilm
Kopertina: Albana Kuraj Gega

ISBN 978-9928-205-31-5

© 2012 Psychogios Publications S.A.

© Botimet Toena, 2015

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi
i materialeve që përmban ky libër me asnjë mjet apo formë, as me
fotokopje, as pjesërisht, pa lejen me shkrim të Botimeve Toena.

Botimet TOENA

Rr. "M. Gjollësja", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116; 22 58 893

Fax: +355 4 22 40 117

E-mail: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

[Http://www.toena.com.al](http://www.toena.com.al)

I kushtohet Maria-Elpidhës

Anija e linjës, një vapor shkatarrëq që u ankorua vetëm për pak minuta, aq sa u duhej atyre pak pasagjerëve për të zbritur, tashmë ndodhej në det të hapur. Hekurat e karenës së saj kërcasin teksa brazdon detin dhe lë pas valë që shkumëzojnë. Bloza sterrë e zezë lëviz brenda saj drejt oxhakut të ndryshkur si një vullkan që vjell llavë edhe hi. Grimcat e qymyrit shpërndahen lart në qiell si një cohë e thurur e zezë, si një tufë zogjsh të zinj në skaj të horizontit. Era e përzier e katranit, e naftës, e jodit dhe e kripës së detit, bëjnë që atmosfera të jetë e rëndë dhe mbytëse.

Në kalatën prej betoni, të konsumuar dhe të gërryer prej ekspozimit - për një kohë të gjatë ndaj elementeve të natyrës - dëshmi se asgjë nuk është e përjetshme në këtë

botë të kotë, mbetën disa vendës që erdhën për të pritur të afërmit e tyre të sapoardhur prej Pireut, nëpunësi i portit i struktur brenda uniformës së tij; i parruar, i zemëruar dhe fytyrëngrysur prej asaj angarie mëngjesore, si edhe pesë a gjashtë të huaj, ndoshta turistë, që devijuan nga rruga, ashtu siç bëjnë ndonjëherë zogjtë shtegtarë.

Të gjithë e kanë gdhirë, fytyrat i kanë të ënjtura nga pagjumësia apo prej gjumit të parehatshëm mbi karrige apo mbi ndenjset e forta gjatë atij udhëtimi shumorësh përgjatë gjithë natës. Një grua përpiqet të qetësojë fëmijët e saj të vegjël, që grinden dhe qajnë, por duket qartë se nuk ka shumë durim. Një i moshuar, i mbështjellë me xhakëtë dhe pallto, rroba të trasha për këtë stinë, mban dy qese plastike të mbushura plot dhe teksa ecën, përkulet herë në njërin anë dhe herë në anën tjetër.

Të gjithë kanë dikë që i pret, përveç atij burri të vetmuar me një valixhe në dorë. Me këmishën e bardhë, pantallonat prej linoje, dhe me kapelën e tij prej kashte, ishte plotësisht në kontrast me banorët e ishullit, por edhe me turistët e paktë në numër. Tashmë qëndronte vetëm në breg të detit, si mbeturinë e një anijeje të mbytur që deti e kishte flakur në fund të botës. Vështron përreth i çuditur. Po kërkon ndonjë hamall që t'i mbajë valixhen, apo ndoshta u pendua që zbarkoi në këtë shkretëtirë? Duket hezitues, dhe sikur nuk ka ndër mend të shkulet prej molit. Hedh vështrimin mbrapa, dhe shikon i brengosur anijen tek po largohet. Dhe është

e çuditshme, shumë e çuditshme. Befas kaplohet nga një ndjesi e çuditshme, sikur ra në këtë vend nga qielli, ashtu siç hedh një shkrimtar papritmas në faqet e bardha të librit personazhin e veprës së tij. Një buzëqeshje gati e padukshme, e hidhur, pothuajse u shfaqet në buzët e tij. Nuk bëhen këto gjëra, jo, nuk bëhen. Ai është njeri real, që ekziston, nuk është krijesë e fantazisë. Ashtu siç janë të gjithë njerëzit përreth tij. E çfarë mund të bëjë më këtu, nuk mund të qëndrojë aty gjithë ditën, duke mbajtur një valixhe në dorë. Më në fund e lë kalatën pas vetes, kthehet në të djathtë, duke kaluar afër mullirit me erë me ngjyrë të kuqe dhe kantierit me varkat ngjyrë blu, të bardhë dhe të kuqe që ishin aty për riparim, dhe i drejtohet qendrës së vogël të banuar me shtëpitë karakteristike të Egjeut.

Dy a tre të moshuar, që po ngroheshin në diell te kafeneja mbi kodër, e vështronjë me bisht të syrit dhe e sodisin gjatë gjithë kohës, ndërsa ai po ngjit një e nga një shkallët derisa të mbërrijë afër tyre. Aty ndalon për një moment, hedh përsëri vështrimin përreth sikur po kërkon diçka, por duket i zhgënjyer. Jo, ajo të cilën po kërkon nuk është më këtu, nuk është këtu. Më në fund merr një vendim, nuk mund të bëjë ndryshe, u drejtohet të moshuarve me atë lëkurë të regjur, me fytyrat e rreshkura nga piklat e ujit të valëve të detit dhe të nxira prej diellit të verës.

- Më falni, a e dini se ku ndodhen apartamentet *Anemomillos*?

Dhe ata befash sikur u gjallëruan, sytë e tyre shkëlqyen për një moment dhe një forcë e papërcaktuar jetëdhënëse, për të cilën ata nuk shpresonin, iu buron nga brenda. Ashtu si ndodh me yjet, që pasi konsumojnë hidrogjenin dhe heliumin në bërthamën e tyre, shpërthejnë duke shkëlqyer për herë të fundit.

- Rreth dyqind metra më sipër, në të djathtë, - i përgjigjet dikush i cili ngrre lart gishtin tregues të dorës, duke shënjestruar boshllëkun midis tokës dhe qiellit. Gishti i tij mbetet i ngritur, i ngurtësuar si gishti i një profeti, i një figure biblike, që ka dalë nga ikonografia e Dhiatës së Vjetër. I thatë, kockë e lëkurë, pa gjak ndër deje; mbeti si meteor.

- Ju faleminderit, - i përgjigjet i huaji dhe vazhdon rrugën.

Ato relikte të moshuarish kthehen për pak tek ëndërrimet e tyre, te mosekzistenca e tyre më saktë, pasi është e vështirë të thuhet nëse janë më në gjendje të thurin ëndrra, apo të kenë kujtime të një jete të mëparshme, sot, kaq shekuj më vonë. Deri në momentin që dikush, i kërrusur dhe i veshur me të zeza, që gjatë gjithë kësaj kohe e vështronte të huajin me kureshtje, që edhe tani e mbante vështrimin të gozhduar në shpinën e tij, gjallërohet dhe iu ndërpret gjumin letargjik.

- A s'më thoni... Ai... a nuk është arkeologu... si e quanin... Ishte këtu para... para sa vitesh... njëzet, tridhjetë? E mbani mend... si e quanin...

- A, po... Dhukas? - hidhet më i moshuari ndër ta, një plakush i thatë, i kërrusur, që e kishte mbështetur nofullën në bastunin e tij të drunjtë.

- Po, ai është... Dhukasi, - e përforcon i moshuari i veshur me të zeza.

- Çne... nuk e besoj. Që të jem i sinqertë, nuk i ngjan dhe aq. Për më tepër, a ka fytyrë të vijë prapë në ishull pas gjithë atyre që ndodhën? Ç'do të bëjë këtu? - pyet veten plaku me bastun të drunjtë, dhe teksa flet, kocka e Adamit ulet e ngjitet në fytin e tij, si një ashensor i vjetruar.

I huaji i ndien vështtrimet e tyre t'i ngulen si thikë pas shpine. *Një thikë, edhe një thikë.* Vazhdon të ngjitet. Ndalon shpesh për t'u mbushur me frymë. Valixhja i duket e rëndë. Me gjithë fladin e mëngjesit, që i valëvit këmishën dhe e kërcënon t'ia marrë me vete kapelën prej kashte, ndien se si balli i tij mbushet me djersë pikë pas pike, madje e ndien edhe te sqetullat. Nuk është më në moshën e rinisë. U afrohet të gjashtëdhjetave dhe megjithëse nuk do që ta besojë, vitet nuk kthehen mbrapsht, jeta vazhdon rrugën e saj. Ai ngjit shkallët një e nga një, për të gjetur *Anemomillon*, Mullirin me Erë, si Don Kishoti, ndërsa jeta po zbret tatëpjetë me ritme të shpejta, si pulsi i tij që ndonjëherë i rreh me tërbim gjoksin dhe i merr frymën.

Vështron në të djathtë, dhe dallon në thellësi apartamentet që kërkon. Një grua, simpatike, e lezetshme, rreth të dyzetave, në fillim me hezitim, por pastaj më e vendosur, i afrohet dhe e pyet nëse ishte ai zotëria që priste.

- Po, unë jam, - i përgjigjet i lodhur dhe i mërzitur, dhe ajo pa e zgatur bisedën, i prin drejt dhomës së tij.

- Duhet të jeni i lodhur, - i thotë.

- Po, - i përgjigjet. Në raste të tilla, fjalët e shumta janë fukarallëk, e çfarë kanë për të thënë dy njerëz që nuk njihen?

Ngjiten shkallëve të ngushta. Në rrëzë të tyre kishte mbirë një trëndafil i madh. Trëndafila të kuq shfaqen midis degëve të gjelbra, pikojnë freski dhe aroma e tyre depërton me vrull në mushkëritë e tij. Ndalon për pak nëpër shkallë. Përkëdhel një gonxhe. Kishte kaluar kaq kohë që nuk kishte shfaqur një dashuri të tillë. Dhe befas, sikur të ndërgjegjësohet për këtë, shpejton për të larguar dorën. Ngryset në fytyrë. Vazhdon rrugën deri në dhomë, por aroma mbeti tashmë nëpër gishtërinjtë e tij si një mëkat, vepra penale nuk parashkruhet.

- Është krenaria ime, - i thotë e zonja e shtëpisë për trëndafilin. Dhe ja, sado që duket e pabesueshme, tani midis dy të panjohurve po bëhen përpjekje për të filluar një bisedë për një çështje kaq të ndjeshme; për lulet, ndoshta edhe për zogjtë, për natyrën, për yjet nëse ka dëshirë, prandaj kurrë nuk duhet thënë *kurrë*. Por kjo tentativë ngjan si e dënuar paraprakisht me dështim, i panjohuri diçka hungërin nëpër dhëmbë, mbyllet sërish në vetvete, duket se nuk ia ka ngenë.

Dhoma e tij është simpatike, nuk ka asgjë të veçantë, ashtu siç janë të gjitha dhomat nëpër ishuj. Një krevat,

një tavolinë, dy karrige, të gjitha të lyera në ngjyrën e detit Egje. Surpriza e pret te ballkoni i vogël, që mund të ishte edhe si një parajsë romantike për çifte të dashuruarish. Pjergulla me bistakët e papjekur, stoli i bardhë prej çimentoje ngjitur pas murit dhe një pllakë guri në vend të tavolinës, e mbështetur në një enë të madhe balte. Nëpër cepa ishin vendosur saksi me barbaroza dhe me lulemëllage me ngjyrë të kuqe, të bardhë, rozë, një përzierje ngjyrash. Nga ky pozicion, çdokush mund të shijonte pamjen panoramike mbi atë qendër të banuar dhe mbi mol, derisa vështrimi i tij të tretej tutje në det. Një kaltërsi e paanë, valë që shkumëzonin, shkëmbinj dhe era që përplasej mbi to. Për një moment përhumbet përsëri, vështron deri tutje në horizont, i zhytur në humnerat e shpirtit të tij, i lejon vetes të kthehet te një jetë tjetër; të kaluar dhe të largët. Këtu është fillimi dhe mbarimi i njeriut. *Deti, ky det, deti.*

- Keni ardhur herë tjetër në ishullin tonë? - e pyet papritur zonja e bujtinës dhe zëri i saj e risjell në jetën reale. Vetëm në atë moment e kupton se e kishte harruar, por ajo qëndron ende aty pranë tij. Është e pabesueshme sesa shumë gjëra, të zhytura në kujtesën e njeriut, mund të nxirren prej saj në intervalin që ndërmjetëson midis një pyetjeje dhe një përgjigjeje. Gjithçka kalon para syve të tij vetëm për pak sekonda, befas e gjithë jeta e tij u përmbloodh në një pikë që shndriti dhe u fik në çast.

- Po, por kanë kaluar vite.

- Atëherë me siguri që e njihni vendin.

- Kështu besoj, - i përgjigjet prerë ai dhe hedh vështrimin në një drejtim tjetër, duke u përpjekur edhe njëherë t'i japë fund asaj bisede bezdisëse.

- Po iki tani. Keni nevojë të çlodheni. Ia kalofshi mirë.

- Ju faleminderit, - i përgjigjet ai disi i lehtësuar. *Kishte ardhur koha që të largoheshit*, mund të shtonte, por nuk tha asgjë tjetër.

- Banoj përballë. Nëse ju duhet diçka, mos hezitoni të trokisni në derën time, - e inkurajoi ajo. E çfarë tjetër mund t'i thoshte pronarja e bujtinës një burri të panjohur dhe qejfprishur, që as emrin nuk ia kishte mësuar ende mirë? Thotë atë që i diktojnë rrethanat. Asgjë më shumë, asgjë më pak.

Ndihet i lodhur. Të vetmen gjë që dëshiron me gjithë shpirt, është të shtrihet në shtrat, të zhytet në një gjumë të thellë, që është vëllai binjak i vdekjes, por ndërkohë ka edhe uri. Nevoja e dytë trupore del fitimtare mbi të parën. Për më tepër, si mund ta zinte gjumi me barkun bosh? Merr edhe njëherë të tatëpjetën për nga porti. Duke kaluar nëpër rrugicat e ngushta, ndanë dyerve të hapura, aromat e përziara të peshkut, të mishit dhe gjellëve, sikur i shpojnë stomakun dhe i kujtojnë ulcerën e tij kronike. Lë mënjane rrugën për te kafeneja dhe mbërrin në det. Vazhdon drejt cepit të portit, në lindje, duke ndjekur rrugën kryesore për te bregu Finika. Ndalet para një shtëpie të vjetër dykatëshe, nga ato të parisë së ishujve.

Boja, me të cilën ishte lyer dera, ishte zbehur, druri i saj kishte filluar të kalbej. Xhamat në katin e sipërm janë të thyer, copat e qelqit, që kanë mbetur ende të mbërthyer nëpër dritare, ngjajnë si gojë pa dhëmbë që zgërdhihen. Në rrugë, para këmbëve të tij, dergjen të dëshpëruara copëza suvaje. Gjithçka tregon se ishte braktisur prej kohësh. Nuk ka asnjë gjurmë njeriu. Por ndërkohë, nuk humbet gjë, nëse e provon. Kap çokun e ndryshkur metalik, të skalitur me një figurinë demoniake, dhe troket një herë, dy, tri herë, tak-tak-tak. Askush nuk përgjigjet, askush nuk po i hap derën. Dhe në momentin që po bëhej gati të largohej, në mes të rrugës i doli papritur një grua plakë. Trupi i saj kockë e lëkurë, noton brenda fustanit të gjerë, nga çemberi i kokës i del një gërshet flokësh të bardhë.

- Po kërkoni dikë?

- Po... zotin Anesti, pronarin e tavernës. Shprehja që ka marrë fytyra e tij tregon habi.

- Tani e kërkoni? Ai ka dhjetë vjet që ka vdekur. Vjet vdiq edhe e shoqja. Në Athinë, tek e bija. Por për çfarë e kërkoni?

- Asgjë, asgjë, - i përgjigjet dhe shpejton hapin. Nuk ia ka ënda për biseda. Largohet me të shpejtë si një qen i rrahur.

Zoti Anesti... Ja, te kjo ndërtesë përdhese kishte tavernën e tij zoti Anesti. Tri stina vere kaluan këtu. Çdo pjatë e shërbyer, ishte një udhëtim gastronomie në kuzhinën e vjetër dhe të harruar të ishujve. Përballë në kodër, në një distancë fare të afërt, ndodhej magazina

e tij, plevica e vjetër për kashtë që brenda dy ditëve e shndërruan në një fjetore me kushte të pranueshme për studentët. Jashtë kishin vendosur një dush portativ. Vazhdon drejt atij vendi. Mbetet si i ngrirë. Aty kur dikur ishte plevica, tani ndodhen rrënojat e saj. Gurë dhe drurë të vjetër njëri mbi tjetrin. *Rrënoja, rrënoja, gjithçka e rrënuar.* Dhe pak më tutje, kopshti ku zoti Anesti kultivonte kunguj, patëllxhanë dhe domate, është shndërruar në një djerrinë, së cilës po ia marrin frymën ferrat, gjembaçët dhe barëra të tjera të egra. Kthehet mbrapsht.

Ulet te taverna e parë që i del përpara buzë detit. I refuzon gjellët tradicionale, që i propozon kamerieri, i neveriten lajkat e tij, gjithë ato *faleminderit* dhe *zotëri* që e kishin mësuar të thoshte. Nëse do të donte një ordinancë, do të ishte bërë oficer ushtrie. Merr diçka të thjeshtë dhe të çastit: djathë dhie, patate dhe nena të ziera. Ngrihet dhe ikën. Shkon dhe fshihet tek *Anemomillos*, a thua se e ndiqte kush. Banorët e ishullit e ndjekin me sy si rrufjanë gjatë gjithë kësaj kohe që ai sillet nëpër rrugë i veshur me këmishën e tij të bardhë prej linoje, teksa ulet në tavernë dhe teksa vështronte majtas dhe djathtas si i përhumbur. Dallohet qartë që nuk e ka mendjen tek ato që bën; diçka tjetër i shpon trurin si turjelë. Dhe kur ai zhduket nga fusha e tyre e pamjes, kanë ende ndjesinë se ndodhet aty duke shëtitur nëpër rrugica, ose të paktën kujtojnë se po shohin një copë linoje të bardhë tek valëvitet nga era dhe që merr formën e trupit të tij.

2

Dera mbyllet pas tij, dhe e gjithë bota mbetet jashtë. Zërat e njerëzve, kënga e gjinkallave, krakëllimat e pulëbardhave, të gjitha këto shuhen. Drita, një dritë e ashpër dhe e papërkulshme, përplasat pas mureve të jashtme, zvarritet në tarracë e nëpër pllakat e gipsit dhe kërkon të çara e boshllëqe, që të depërtojë në dhomë. Ka ndjesinë se po dëgjon një mërmërimë të mbytur, si ajo që bëjnë valët e detit kur lëpijnë bregun. Pastaj humbet në heshtjen e vetmisë së tij, a thua se u zhyt dhe humbi tek asgjëja. E vetmja gjë që dëgjohej tani është gërryerja këmbëngulëse nëpër trarë dhe fërshëllima e erës në kanatet e dritareve. Shtrihet në krevat ashtu siç ishte, me gjithë rroba. Valixhja qëndron e flakur diku në mes të dhomës, e paprekur,

ashtu siç e kishte lënë në mëngjes. Rregulli në jetën e tij të përditshme, është zakonisht një parim që respektohet. Kështu e mësoi arkeologjia: ditar të sistemuar, skeda, tipologji. Çdo devijim është një shqetësim për programin e tij, për jetën e tij të natyrshme, është një aritmi kardiake dhe vështirësi në frymëmarrje.

Zhytet në gjumë butë-butë, sikur po zhytet gjithnjë e më thellë në një shtresë resh dhe puplash. Rrokulliset në një humnerë; trupi i tij bëhet gjithnjë e më i lehtë, derisa tretet krejtësisht, humbet qenien e vet materiale, rrëshqet me ngadalë në hapësirën e nënvetëdijes, në letargjinë e parë foshnjore. Thuhet se kur njeriu fle, në ëndrrat e tij përjeton jetën e një njeriu tjetër real. Dhe kur zgjohet, ai tjetri ëndërron jetën e të parit. Diku, një njeri i tillë, përjeton në gjumin e tij, jetën plot makthe të Dhukarelit.

Bëri një gjumë aq të qetë dhe të thellë, sa nuk kishte bërë gjatë gjashtë muajve të fundit së bashku. Dhe kur zgjohet natën vonë, pas mesnate, për një moment humbet ndjesinë e hapësirës dhe të kohës. Dëshiron të zbresë përsëri në port, të marrë diçka për të ngrënë, pasi ndihet shumë i uritur. Del jashtë, por vetëm për pak, për aq sa e kupton që njerëzit përreth nuk jetojnë me ritmin e tij; të gjitha lokalet janë të mbyllura. Dritat e dyqaneve në breg të detit kanë kohë që janë shuar. I vështrojnë nga lart, i ngjajnë si fantazma, të sëmura mes asaj lagështie, pa jetë, rrotullohet te cepi dhe kthehet mbrapsht. Frymë njeriu nuk duket më në rrugët e shkreta, vetëm ai, një hije, e cila pengohet te

vetja e tij sikur të jetë i mallkuar. Dëgjohet lloçoçitja e valëve që vijnë nga brendësia e detit drejt bregut. Nga larg dëgjoohen të lehurat e një qeni. I kujtohet skeleti i qenit me qafore, që u gjet në një varr prehistorik të Cikladeve.

Është e habitshme ku të çojnë mendimet ndonjëherë, si devijojnë nga rrjedha normale dhe papritur nxjerrin nga harresa imazhe dhe informacione të harruara, kujtime të pluhurosura. Pyet veten nëse është po ai qen që tani leh brenda varrit të tij. Mos ndoshta edhe ai vetë gjendet në një epokë tjetër, matanë asaj që vetëm në dukje jeton?

Kur kthehet në dhomë gjumi i ka dalë plotësisht, sytë nuk kanë më sklepa dhe me habi të madhe konstaton se është në gjendje shumë të keqe. Rrobat prej linoje i ka të zhubrosura, të ngatërruara njëra me tjetrën; për të vënë duart në kokë. Flokët i janë ngritur përperjetë, i janë shpupuritur, shikojnë drejt boshllëkut të qiellit që i varet mbi krye. Për fat të mirë nuk e pa askush në atë gjendje të mjerueshme që ishte.

Meqenëse stomaku vazhdon të protestojë si një motor i ndryshkur, mendja i shkon tek ajo pako me biskota, për të cilën u tregua parashikues teksa e bleu për ta pasur gjatë rrugës dhe që tani kishte mbetur diku në valixhe. Biskotat shërbyen si pretekst që të zbraste valixhen dhe të rregullonte provizorisht gjithë atë pasuri që kishte marrë me vete në ishull: rrobat, librat, kutinë e ilaçeve të mbushur plot, një farmaci të tërë, ditarët e trashë të gjermimeve që tashmë me kapakët të rrjepur ngjanin si

defterë bakalli, fotografitë, dhe gjithçka tjetër që një Zot e di se ç' mund të nxirrte nga bagazhet. Është një punë që duhej ta kishte bërë në mëngjes, mendoi me një ndjenjë autokritike pa zarar dhe pa brejtje ndërgjegjeje për këtë pakujdesi të tij. Pra, u jep përparësi këtyre gjërave të thjeshta e të mbetura pezull, sepse për të tjerat, ato seriozet, nuk mund të bëjë asgjë, pasi gjërat kanë marrë me kohë rrugën e tyre. Ndihet sikur ka humbur në një labirint dhe është i paaftë, por dhe e ka të pamundur të gjejë fillin. Digjet nga dëshira për të vënë rregull në jetën e tij, ashtu siç kishte bërë edhe në të kaluarën, por duket se tashmë është vonë dhe nuk është më në dorën e tij. Tek e vetmja gjë që mund të vinte rregull, ishin bagazhet e tij. Nxjerr nga valixhja këmishët dhe dy xhaketat. I kapur nga një pikëllim i thellë dhe i pakuptueshëm, i duken të zhubrosura. I var në dollap, e lë për të nesërmen rregullimin e mëtejshëm. Vendos librat dhe defterët e bakallit mbi komodinë, kutinë e ilaçeve në dysHEME, bluzat dhe të brendshmet nëpër sirtarë, ndërsa këpucët i vendos poshtë krevatit.

Kjo dhomë do të jetë tashmë mjedisi i tij intim për dy javë, për tre, për katër apo kushedi për sa. Është një mjedis me përmasa afërsisht katër me katër, një vrimë miu, jo shumë më i madh sesa një varr. Vetëm se nëpër varre të vdekurit nuk e kanë një luks të tillë: krevat, karrige, tualet, dush dhe një ballkon të vogël me pamje nga deti Egje. Sigurisht, varet se nga cili këndvështrim e sheh secili. Ndoshta edhe ai vetë nuk është dhe aq i sigurt se cilën prej të dyjave të zgjedhë:

luksin e vogël në këtë jetë kalimtare, apo qetësinë e përhershme nëpër vendprehjet e botës tjetër.

E vërtetë, nuk e di sesa do të qëndrojë këtu gjatë verës. Dhomën e ka marrë me qira për një afat të papërcaktuar. Qëndrimi i tij në ishull nuk ka datë skadimi; sikur të ishte një mall nëpër raftet e supermarketit do të kishte probleme me autoritetin e sigurisë ushqimore. U tregua i sinqertë me pronaren kur ajo e pyeti. *Për aq sa të më detyrojnë rrethanat.* Nëse ndokush do të tentonte t'i deshifronte këto fjalë pa kuptim, mundimi do t'i shkonte kot. Cilat rrethana? Çfarë problemesh ka ky i panjohur në një ishull të shkretë siç është Kufonisi? Çfarë kërkonte në këtë vend internimi, në *Portin e Shurdhër*, siç e quanin grekët e lashtë, ku askush nga jashtë nuk të dëgjonte? Dhe pse kaq misticizëm me qëndrimin e tij?

Doli në ballkon. Në fund të fundit i duhej të qetësonte pak stomakun. Merr biskotat dhe ulet në stol. Nuk ngopet, vetëm sa pret paksa urinë. Mbush çibukun me duhan aromatik, dhe e ngjesh dy-tri herë. Çakmaku vjell flakën e tij të kaltër, duhani ndizet. E thith njëherë, *si një ilaç qetësues*, deri thellë në mushkëri, dhe psherëtin. Tymi shpërndahet në ajër, merr me vete aromën e qershisë. Për mjaft kohë e ndjek me sy si ngjitet lart dhe në vazhdim sesi shpërndahet.

I strukur në cepin e tij në errësirë, ka fushëpamje të plotë të qendrës së banuar dhe të detit më në thellësi. Hëna është pothuajse e plotë, vetëm një pjesë e vogël

i mungon. Arusha e Madhe shtrihet në qiell, 46 vjet dritë larg Tokës. Për çdo dy sekonda largohet me shpejtësi prej 12,6 kilometrash. Është i ndërgjegjshëm se gjithçka që sheh aty lart është drita që u shkëput prej materies para miliarda vjetësh. Është e paimagjinueshme se mund t'i numërojë, mendja njerëzore nuk mund ta bëjë, aq sa, gjithçka që ndodhi, ndodhi në një epokë kur nuk ekzistonte nocioni kohë. Një mister, që udhëtoi nga thellësitë e universit dhe mbërrin pranë tij, i dukshëm dhe real, dhe njëkohësisht i padukshëm dhe inekzistent. Aty lart, lufta midis dritës dhe errësirës, vdekjes dhe krijimit, është e vazhdueshme. Në mendje i vijnë kujtime të vjetra, të shumë viteve më parë, meditime dhe udhëtime fantastike. Atëherë besonte se koha, që shpalosej para tij, nuk kishte mbarim. E kishte të vështirë të pranonte se mund të përshkonte një distancë kaq të madhe dhe një ditë të arrinte fundin. Klepsidra dikur zbrazet. Dhe ja ku ndodhet, *një hap para fundit...* mendon ai, në atë gjendje pesimizmi të thellë. Vargmali i Keros përballë dallohet qartë. Thuhet se këtu u lindën dikur Apoloni dhe Artemisa. Ngul vështrimin për një kohë të gjatë dhe pas pak, aty ku qielli takohet me tokën, sheh tek formohet një imazh gjigant Cikladik, një figurë gruaje, *e shtrirë shkëmbjesur në ujërat e Egjeut*. Vendësit besojnë se hëna e parë e plotë e solsticit veror, buron prej gjirit të saj. Habitët, por dhe trembet njëkohësisht, se mos tashmë fillon të humbasë ndjesinë e realitetit. Ndërkohë zemërohet me veten, se përse e lejon të fantazojë me pseudoromantizma të tillë.

Në shtëpitë e tyre, aty në qendrën e banuar, njerëzit normalë po rrotullohen në krevat, në gjumë të thellë, të çliruar për momentin prej halleve të tyre të përditshme, ndërsa ai e gdhin këtu lart, fillikat.

Vërtet, ç'është ajo që e torturon? Nuk ekziston ndonjë skenar, jeta e tij nuk është një film serial në televizor. Në jetën reale një dorë e padukshme shkruan skenarët në të njëjtën kohë që zhvillohen edhe ngjarjet. Gjithmonë e konsideronte veten largpamës, gjithmonë donte që fatin e tij ta kishte ai, në duart e veta, që të mund ta përcaktonte. Por gjithçka tashmë është jashtë mundësive të tij. Të vetmen gjë që dëshiron, është të vendosë rregull në mendimet e veta, t'i japë formë jetës e cila kohët e fundit po i rrëshqet nga duart si ato kokrrizat e rërës brenda klepsidrës, orës me rërë. Ky njeri, i cili qëkurse e mbante mend veten, luftonte për t'u dhënë përgjigje mistereve shekullore dhe për t'i dhënë formë jetës së njeriut prehistorik, tani e ka krejtësisht të pamundur të kontrollojë jetën e tij, të interpretojë misteret e shpirtit të tij. Çdo herë që përpiqet për t'i deshifruar, humbet nëpër labirintet e errëta të mendjes së tij. Vetëm disa *përse* rrotullohen atje brenda, por përgjigje, si ato që ai jep te gërmimet dhe te librat e veta, nuk ka. Do të donte të shkëputej për pak nga të gjitha këto, dhe po, nuk e mohon që si vetëtimë i kaloi nëpër mend, se nuk do t'i vinte shumë keq, nëse ndodhte që t'i linte kockat diku në këtë skaj të Egjeut. Kuptohet, në rast se ngjarja fatale do

të jetë produkt i një aksidenti, apo i një vdekje të papritur për shkaqe natyrale. Dhe kush e di, ndoshta atëherë, pasi arkeologët e së ardhmes ta kenë zbuluar me mijëra vjet më vonë, të zhytur në ndonjë përrua, të fosilizuar në krah të ndonjë varri prehistorik, mund të datojnë skeletin e tij. Ai e di që si masë krahasimi për të përlllogaritur moshën e tij do të jenë 5730 vjetët, domethënë koha që i duhet sasisë së neutroneve në bërthamën e karbonit 14 radioaktiv për t'u përgjysmuar. Ja pra, atëherë jeta e tij do të fitonte një dimension tjetër, tani ngjan qesharake edhe sikur vetëm t'i krahasonte dhjetëvjeçarët e jetës së tij, duke i vendosur në krah të numrit 5730. Dhe akoma më tepër, duke i vendosur në krah të 5 miliardë vjetëve të moshës së Tokës, apo 13,7 miliardë vjetëve të universit, në përjetësi.

Ashtu siç po rri dhe shikon siluetën e tij, a thua se shpirti është shkëputur prej trupit, ndërgjegjësohet ndërkohë se ky imazh vjen në kontrast të plotë me atë pamje kaq të gjallë që hapet para syve të tij. Mundet që zemra e tij të mos ketë vend për pseudoromantizma dhe sentimentalizma të kësaj natyre, sepse të gjitha këto i konsideron dobësi, por bota, ajo botë pa shpirt që lëviz rreth tij, ka një forcë bukurie të mahnitshme, që mund të vërë në lëvizje dhe të shkaktojë reagime të shumëllojshme te qeniet e gjalla aty jashtë.

Në mes të errësirës, i përhumur në mendimet e tij të zymta, përkëdhel mjekrën e tij të dendur, ngjyrë gri dhe herë pas herë thith thellë cigaren që tymos. Atje

tej deti po psherëtin dhe fladi i tij mbërrin i freskët deri në ballkon, duke ruajtur forcën, vetëm sa për t'i shpupuritur flokët. I fshikulluar nga ky flad, ai ka ftohtë, dhe e ndien sesi ai depërton nëpër shtyllën kurrizore, thua se në po atë moment e fshik ndonjë kryeengjell kalimtar dhe i padukshëm. Mbështillet me një batanije që e gjen të palosur në dollap. Është muaji korrik dhe pranë detit Egje netët e ftohta nuk janë diçka e rrallë.

Ka momente kur te secili prej nesh ndodh që i vijnë pa ftuar mendime të tilla pesimiste dhe bezdisëse, si këto të sotmet. Mendja na punon rrengje të çuditshme; ajo vërtitet rreth mendimeve kureshtare dhe fosforeshencave të errëta si në një vorbull, pyet veten sesi do të ndihet atë ditë kur do të vijë dita fatale, sesi do të jetë jeta pas vdekjes. Pyet veten se sa e gënjeshtërt dhe se sa e vërtetë është jeta e njeriut, dhe arrin në konkluzionin se është më shumë e gënjeshtërt sesa e vërtetë. Për momentin ka ndjesinë se edhe ai vetë është paksa i gënjeshtërt e se jeta e tij, imazhet e tij, këto pamje që shtrihen sonde para tij, janë vetëm shkarkesa elektrike, materie gri, janë mendimet në mendjen e një njeriu tjetër.

Fari në Gllaronisi ndizet e shuhet ritmikisht për anijet që kalojnë në det të hapur, të cilat i ngjajnë një pike të shndritshme që shpejt humbasin nga sytë. Teksa yjet lart në qiell rrallohen gradualisht dhe nga lindja fillon të shfaqet i zbehtë disku i kuq i diellit, ai nuk mundet më, heq rrobat prej linoje, rrëshqet në dhomë dhe futet poshtë çarçafëve.

3

Dhukareli po e vështronte nga sipër skicën, që ndërtoi jo më larg se dje, së bashku me ekipin e tij, me litarët dhe kunjat që tregonin se ku duheshin bërë gërmimet. Mjedisi ishte i njohur për të. Gjatë vitit të fundit e bënte rregullisht rrugën Athinë - Kufonisi për të përgatitur gërmimet. Me matësin elektronik të distancave ai hodhi në hartë hapësirën ku do të gërmohej, shënoi me saktësi gjerësinë dhe gjatësinë, me ndihmën e kontureve gjeti ndryshimet ipsometrike dhe studioi hapësirën më të gjerë arkeologjike aty.

Në pëllëmbët e duarve mbante dy gurë vullkanikë, dikur copa të pandashme të ndonjë krateri, ku dallohej ndërhyrja e njeriut prehistorik, që vërtitej nëpër këto

territore para pesë mijë vjetëve. Mbi llavën e pjekur dallohej koka e gdhendur e një zogu, dhe sqepi i tij me majë.

Ashtu si çdo arkeolog, që ka respekt për profesionin e tij, edhe ai mbante uniformë marshimi, si ato që veshin për safari në savanën afrikane: pantallona të shkurtra ngjyrë kaki dhe këmishë, kapele prej kashte dhe këpucë ushtarake me qafa, *një dy... një dy...*, kujtime të përvojave traumatike nga shërbimi i tij ushtarak. Nuk ishte mendjemadh si arkeologët e njohur, ata që ngritën famën e tyre dhe e gdhendën në pllakat përkujtimore për t'u kujtuar dhe pas vdekjes. Por do të vinte edhe për të ajo ditë. Ishte ende një shkencëtar i rëndomtë, pirat i arkeologjisë, që ndiqte fatin e tij nga një ishull shkëmbor i Egjeut te tjetri. A nuk vepruan kështu edhe Evansi, apo Shlimani?

Përreth gumëzhinin si insekte vartësit e tij, *zoti profesor*, ndihmësarkeologët, restauruesi, studentët, punëtorët. Të gjithë lëviznin në frekuencën e tij. Ishte qendra e universit, dielli që tërhiqte me forcën e vet gravitacionale planetët që merrnin dritë prej tij, duke i mbajtur të lidhur pas vetes në orbitë të përjetshme. E vërteta është që pushteti i tij kufizohej në një shkallë më modeste dhe njerëzore. Do të kalonin së bashku tri stina vere. Sapo u inkuadruan në ekip, i kishte këshilluar që secili do të merrej me objektin e tij të punës. Dhe ja tek qëndrojnë përballë tij, të gjithë me kapele - *Gatitu!* - si një ushtri e çrregullt që përgatitet për t'u nisur për luftë. Shpirti i tij ishte i trazuar, ndodhej

nën tension, por nuk e shfaqte. Përkundrazi, tregohej i vendosur, dinte t'i fshihte ndjenjat, dukej se e dinte çfarë kërkonte. Në shpatullat e tij ndiente një përgjegjësi të madhe, si ai gjenerali në fushën e betejës, që i duhet të marrë vendimin e madh. Prej tij do të varet sa prej ushtarëve të vet do të bien heroikisht në betejë dhe sa do të mbijetojnë, për t'iu gëzuar pjesës së mbetur të jetës dhe për të korrur frytet e lavdisë. Për momentin, në mes të asaj heshtjeje të thellë, ekipi priste urdhrin e tij. Vetëm jehona e valëve të detit, rreth treqind metra larg, arrinte deri te veshët e tij.

Ndihmësit e tij, Angjelika dhe Pavloja, arkeologë të rinj që u emëruan së fundi me kontratë nga Inspektorati i 21-të i Objekteve Prehistorike, mbanin dosje me fletë të bardha për të fiksuar objektet që do të gjenin. Gishtërinjtë e tij luanin me lapsin mbi kapakun e ashpër të kalendarit, tregues pavendosmërie, ndoshta dhe ankthi. Studentët e tij, të cilët i kishte përzgjedhur vetë Dhukareli, dukeshin sikur nuk e dinin ende se çfarë do të bënin, vështronin si të hutuar profesorin e tyre që rrinte i ngrysur dhe ngjanin me atletët që presin me ankth në vijën e nisjes urdhrin për t'u nisur. Një kazmë shndriti në diell. Punëtorët vendës shtrëngonin veglat në duar, ishin të vetmit që dukeshin se nuk e kishin dhe me aq nxitim. Orët po kalonin, dhe sido që të ishin kushtet e motit në atë vend të thatë, punonin apo nuk punonin, ata do të paguheshin. Andoni, restauruesi, që për momentin nuk nevojitej te gjërmimet,

po bënte rinjohjen e atij vendi të shkretë, me badrat dhe karthjet të përhapura në tokë, të shkëmbinjve me guvat e mbushura me kripë të trashë, me bimët alofite që vajtën e mbinë në majat e tyre të thepisura dhe që tani sodisnin indiferente detin nga lart, të rrahura prej erërave të forta. Dhe nuk kishte asnjë pemë për së mbari, për t'u bërë pak hije, apo për të varur veten dikush, nëse dëshironte.

Nëse Dhukareli do të ishte besimtar, do të bënte shenjën e kryqit, *Në emër të Atit, të Birit dhe të Shpirtit të Shenjtë*, do të pëshpëriste, do të pëshytynte pëllëmbët, do të rrëmbente kazmën dhe do të fillonte punën i pari.

- Mirë pra, po fillojmë, - dha më në fund urdhrin dhe me ato dy fjalë ekipi filloi të lëvizë, a thua se sapo shtypi butonin dhe makineritë e fabrikës filluan të ulërinin.

Gërmimet e shndërruan vendin papritur në një kantier të zhurmshëm, ku për arkeologët nuk kishte vend. Dëgjoheshin veglat prej hekuri që godisnin gurët, trazonin dheun dhe mbi vendin ku gërmohej pluhuri ngjitej lart. Disa kollitëshin, të pamësuar me pluhur, por të përshtatur ndaj smogut të qytetit të tyre.

Dhukareli qëndronte ende në të njëjtin pozicion si një derven-aga, që mbikëqyrte gjithçka, si një tiran i vogël. Në një moment i tërhoqi vërejtjen punëtorit që godiste fort me kazmën e tij.

- Më ngadalë, ore Kosta, të thashë... nuk po gërmojmë për të mbjellë vreshta, - i tha banorit dyzetyjeçar të ishullit me atë gojë me pak dhëmbë dhe me lëkurën e zeshkët,

i cili këto ditë, për nevojat e gjermimeve, u shndërrua nga peshkatar në punëtor, që të nxirrte ditën e punës. Punëtori u duk i trembur.

- D... d...akord, - belbëzoi ai.

Dhukareli ia mori kazmën nga duart i xhindosur dhe qëndroi për pak duke e vështruar i habitur. Pastaj u përmend, dhe i tregoi se duhej të gjermonte me kujdes, duke e rrjepur tokën. Sa e habitshme! Për një moment pyeti veten se ç'kërkonte ai te gjermimet. Si u gjend aty, një fytyrë e papëlqyeshme, një fytyrë primitive. A thua se u fut fshehtas në atë tablo, që kishte para syve, si një pasagjer ilegal në anijen e linjës.

Kosta mbeti gojëhapur, pa ditur se ç'të bënte. Pastaj, u përkul përsëri për të gjermuar. Herë pas here, copa enësh prej qeramike nxirreshin nga dheu. Një student, Andrea, dhe një studente, Mirtoja, e shkurtër, zeshkane, me furça në dorë, i mblidhnin, i pastronin provizorisht dhe i vendosnin një mbi një nëpër kutitë prej kartoni. Angjelika me Pavllon, *zoti profesor*, shkronin nga gropa në gropë, regjistronin objektet e gjetura, vizatonin në letër ato më të rëndësishmet: buzët e enëve, grykën, dorezat dhe fundet e tyre. Në disa prej tyre ishin ruajtur gjurmët që kishin lënë rrogozat prej kashte: para mijëra vjetësh, një dorë e panjohur i kishte mbështetur në këto rrogoza enët prej balte të njomë. U vinin nga një numër dhe i ndanin përkohësisht në kategori. Andoni i merrte këto copa qeramike, i zhyste në një enë me ujë të dejonizuar

dhe i fërkonte me një furçë të butë, që të largonte kripërat e tretshme nga poret e tyre. Në vazhdim, dhe pasi ato të thaheshin, me ndihmën e Dhukarelit, si më kryesori, por edhe të Pavllos dhe Angjelicës, do të mundoheshin të kombinonin ato copa prej qeramike që eventualisht i takonin së njëjtës enë. Mijëra vjet më pas, copëzat e fragmentarizuara të një të tëre, e cila u kris dhe u nda në njëmijë pjesë, do të bashkoheshin përsëri, ashtu si ato eshtrat e thata dhe të zverdhura që do të përftojnë, gjatë Paraqitjes së Dytë, nerva, mish edhe lëkurë, dhe pastaj shpirt, për t'u paraqitur para Krijuesit e për t'u gjykuar.

Punëtorët e midis tyre edhe zonja Evlalia, që binte në sy me trupin e saj të bëshëm dhe shaminë e bardhë në kokë, mbushnin karrocet me lopatë. Pas pak, humusi, dheu i sipërfaqes, në ngjyrë kafe të errët, ishte hequr. Studentët i çuan karrocet përmes gropave të hapura dhe udhëzuesve, larg, në vendin që u caktua për kontrollin e materialit të gjermuar. Bënin humor mes tyre, bërtisnin, duke i dhënë gjallëri punimeve të gjermimit. Dhukareli ishte ulur në tavolinën e tij portative dhe po i vështronte me një fytyrë që nuk shprehte asgjë. Megjithëse nuk e shfaqte, kjo gjë i pëlqente. Nuk ishte nga ata njerëz që i shfaqnin lehtë ndjenjat apo dhe humorin e tyre. Ndezi çibukun, u përkul në shpinoren e karriges dhe qëndroi kështu për pesë minuta, para se të afrohej përsëri te vendi që po gjërmohej.

Vuri re se Maki me Antigonën tregonin afërsi më të madhe mes tyre në krahasim me të tjerët. Nuk ishin studentë që ndiqnin leksionet e tij. Iu kujtua që kishin shkuar të dy bashkë në zyrën e tij, me rekomandim të një kolegu, të Apostolit, për të marrë pjesë në gërmime. I ndiqte tek punonin me sitat, duke u përpjekur të ndanin nga dheu objektet mikroskopike që gjenin, të parëndësishme në pamje të parë, por të afta ndërkohë për t'u dhënë përgjigje mjaft pyetjeve, të hidhnin dritë mbi tablonë që gradualisht kishte filluar të formohej për atë periudhë të largët. Pastaj i kalonin përsëri këto gjetje në sitje të njomë, për të dalluar prezencën eventuale të pjalmnit, të phytoliteve apo gjurmë farërash të karbonizuara. Por të vetmet që mbeteshin në sitë ishin copa të vogla halash peshku, molusqesh, që kishin shërbyer dikur si ushqim për banorët e vendbanimit. Nuk ishte një punë e lehtë, madje gërmimet përfshiheshin ndër punët e vështira dhe që dëmtojnë shëndetin. Por nuk indinjoheshin. Shpesh i buzëqeshnin njëri-tjetrit, fshinin djersën, shkëmbejnë disa fjalë me kodin e tyre original duke pëshpëritur. E dalloje në paraqitje, në sytë dhe në sjelljen e tyre se nuk ishin thjesht një student dhe një studente që u takuan rastësisht te gërmimet. Në atmosferën e punimeve, midis atyre mbeturinave prehistorike, dëshmitarë të një epoke shumë të largët, ata vazhdonin të shpenguar dhe të pashqetësuar jetën e tyre, një tregues ky se e tashmja dhe e kaluara u gërshetuan përkohësisht mes tyre. Koha

në këtë stratigrafi ishte ngatërruar diku. Maki shkonte e vinte me karrocën dhe pastaj flakte ato që tepronin nga sita në rrëpirën që shërbente si mjedis depozitimi për inertet, në krah të depos prej llamarine që u ndërtua për efekt të gërmimeve. Flokët e tij të dendur dhe kaçurrela ishin zbardhur prej pluhurit. Antigonen nuk e linte që të transportonte ngarkesën e rëndë, megjithëse ajo ia kërkoi dy-tri herë me këmbëngulje.

- Kjo është punë për burra, - kundërshtoi ai dhe shtoi me nënkuptim: - Ashtu si dhe punë të tjera.

Shkëmbyen një buzëqeshje dhëlpërake, vuri buzën në gaz edhe Dhukareli, i cili pasi tymosi dhe pjesën e mbetur të duhanit, filloi një inspektim të ri të gërmimit.

- A nuk është kështu zoti profesor? - e pyeti Maki papritur Dhukarelin.

Ai uli kokën, hodhi një vështrim te sita, te gjetjet e tyre mikroskopike.

- Ashtu është, ashtu, - u mjaftua me këtë përgjigje ai. - Kontrollojeni mirë dheun.

U shpjegoi edhe njëherë se çfarë prisnin të gjenin, si ta dallonin dhe ta veçonin, dhe pastaj u nis për të shkuar te të tjerët. Nga kureshtja tentoi të hidhte një vështrim të fundit drejt tyre. Dalloi Antigonen tek e vështronte me një shprehje të papërcaktuar në fytyrë. Nuk e dinte nëse shprehte antipati, mosaprovim, neveri apo kush e di se çfarë tjetër. Ktheu shpinën dhe u largua.

4

Altimeirat tregonin një thellësi prej pesëmbëdhjetë centimetrash. Studentët dhe punëtorët pastronin prerjet te gërmimet me ndihmën e fshesave të vogla, të capave dhe thikave. Copa më të mëdha qeramike dhe enësh prej guri, disa prej të cilave në trajtën e tyre të plotë, filluan të shfaqeshin, ashtu si shfaqen ishujt e Egjeut në Arkipelag. Në dy prej prerjeve, u shfaq një pjesë që i takonte një muri. Nga thellësitë e Tokës po shfaqej tani një botë e varrosur dhe e harruar për pesë mijë vjet. Disi e tillë do të jetë edhe Dita e Gjykimit. Koha që kishte kaluar, po shfaqej para tyre mbi dimensionin horizontal të hapësirës. Ishte një moment i rrallë dhe i dallueshëm, ku hapësira dhe koha përputheshin plotësisht.

Dhukareli herë pas here ndërronte pozicion për të bërë matjet me teodolit dhe me nivel. Andrea, *zoti profesor*, teksa shkundte pluhurin nga pantallonat, që përfundonin si kambanë, mbetje e viteve romantike të '70-ës, vërejti disi serioz dhe paksa me shaka se këto aparate matëse i kujtonin Anthemën dhe Isidorin dhe pyeti për vlefshmërinë e tyre. Dhukareli, ashtu i përkulur mbi syrin e aparatit të nivelit, i shpjegonte se me këtë aparat masnin diferencën hipsometrike midis gjetjeve dhe pikave të tjera në prerjet që kishin bërë, dhe se me teodolit masnin distancat si dhe pjerrësinë e terrenit. Pas kësaj ngriti kokën, dhe me një shprehje serioze në fytyrë e pyeti: - Kush është profesori yt në universitet? Nuk t'i mësoi këto gjëra?

Andrea mbeti i shtangur. U mendua pak dhe pastaj iu përgjigj sikur donte të shfajësohej: - Po... ju jeni, zoti profesor!

Fytyra e Dhukarelit ndryshoi shprehje, shpërtheu në të qeshura. Ja pra, edhe ai qeshte më të rrallë. Maska e seriozitetit u kris, u bë copash. Andrea u çlirua nga ankthi, u qetësua.

Angjelika dhe Pavloja mbanin stekën e matjeve brenda gropave që kishin gërmuar. Shkëmbejnë buzëqeshje. Atyre Andrea u dukej naiv dhe jo serioz. E admironin durimin e Dhukarelit.

- Dhe përse duhet të bëhen këto? E kam fjalën për matjet, - vazhdoi *zoti profesor* me kureshtjen e tij. Zëri i tij ngjante si zë femre.

- Sepse gjithçka duhet të piketohet dhe të shënohet pikërisht në ato vende ku është gjetur, në mënyrë që të bëhen kombinimet e duhura, të domosdoshme për konkluzionet e pjesshme dhe përfundimtare.

Dhukareli shënonte në ditar matjet me zellin skollastik të një entomologu. Ja pra që numrat kishin rolin e tyre në këtë përpjekje deshifrimi të mesazheve të së kaluarës. Numra, fjalë dhe figura, shënoheshin me hollësi. Pitagora e ka thënë i pari: gjithçka shprehet në numra. Prerjet që kishin bërë, kishin arritur në fillimet e shtresës së dytë. Dhukareli e dinte mirë se gjermimet nuk duheshin bërë me nxitim. Çdo ditë gjermimesh pasohej nga pesë ditë të tjera studimesh dhe regjistrimesh. Duhej të tregoheshin të kujdesshëm.

Dielli dukej sikur gumëzhinte mbi kokat e tyre, ishte përvëlues. Djersa po u lagte rrobat, thithte lëngjet nga trupat e tyre dhe u thante lëkurën. Ndihejshin si ai oktapodi i nderë në diell, i cili gradualisht nxihet, ashpërsohet, kullon dhe rrudhet. Dhukareli madje ua kujtonte edhe me zë të lartë, që të sillnin lëngje me vete, ujë dhe lëngje frutash. Vapa e mesditës çlironte vajrat eterike nga kulprat, nga ferrat dhe barishtet e egra përreth. Gjinkallat çirreshin. Duart u dhembnin prej gjermimit. Por ishin të kënaqur, ia kishin dalë mbanë, tani e dinin punën që duhej të bënin. Fillestarët fituan vetëbesim. U dëgjuan blegërima, goditje thundrash në tokë, dhe kur era ndërroi drejtim, deri tek ata arriti një duhmë e rëndë e përzier me erë cjapi. Më

lart, në kodër, ishte kopeja me dhi. Disa prej tyre zunë hundët me dorë; nuk e duronin atë erë.

- Për sot mjafton me kaq, - urdhëroi Dhukareli - *Pranë këmbës, armë!* Për momentin krimi pezullohet.

Me të thënë këto fjalë, sikur uli çelësin, makineritë ulëritën për herë të fundit, në fabrikë ra qetësia. Në fytyrat e tyre dalloheshin buzëqeshje lehtësimi.

Studentët ndërkohë, po e vështronin pa kuptuar gjë, *zoti profesor*. Ende nuk ishin mësuar me të folurën e tij profetike.

- Krimi? - pyeti veten Mirtoja. Habia ishte skalitur në shprehjen që kishte marrë fytyra e saj, në ato vijëza vertikale që u formuan midis syve dhe gojës së saj.

Dhukareli i shpjegoi.

- Erdhëm këtu për të prishur qetësinë shekullore të atyre njerëzve që jetuan para pesë mijëvjeçarësh. Duhet të mbajmë gjithmonë parasysh se ne në thelb shkatërrojmë atë që kishte mbetur më këmbë, shkatërrojmë faktet e asaj jete të së kaluarës, dhe çfarëdo që ne të regjistrojmë në përshkrimet dhe raportet tona, do të jenë ato për të cilat ne gjykojmë se janë të rëndësishme. Por kjo është një çështje tjetër, nuk do të flasim tani për etikën e arkeologjisë apo për moralin e ndërgjegjes të secilit prej nesh. Prandaj, *para marsh!*

I vendosën në radhë veglat e punës në magazinë, dhe derën e siguruan me dry. Nëpër kutitë prej kartoni me objektet e gjetura, u shënuan tregues për përmbajtjen si

dhe për pozicionin në të cilin u gjetën gjatë gjermimit. Midis enëve prej qeramike u vendosën gazeta të zhubrosura. Punëtorët dhe studentët morën rrugën e kthimit përmes një rruge që kalonte nëpër ferra me gjemba në majat e tyre, barëra të thata dhe gurë që digjnin si llavë vullkanike. Në duar mbanin kutitë prej kartoni. Ndokush mund të mendonte se në epoka të tjera, këta do të ishin skllever. Ja dhe zotërinjtë që po i ndiqnin në fund të kortezhit, Dhukareli dhe ndihmësit e tij. Por ishte një skllavëri të cilën ata e kishin pranuar vullnetarisht, rripat ishin të padukshëm, *sklleverit në prangat e tyre*, dhe për shumicën ishte pa pagesë.

Derisa të arrinin në fshat, u duhej të kryenin të dymbëdhjetë trimëritë e Herkulit. Të përballonin shumë vuajtje në mes të atij zhegu, mbi Syrin e Djallit, Pishinën dhe nëpër shkëmbinjtë e thepisur. Në Pllatea Punta dhe në Fano, këmbët do t'u rëndoheshin dhe ata mezi do t'i lëvizin, sepse do të zhyteshin brenda shtresës së trashë të rërës dhe pastaj do të gjakoseshin prej gjembave dhe ferrave që ndeshin në rrugën e tyre.

5

Kutitë u vendosën me rregull në magazinën e zyrave të komunës. Kryetari, *zoti kryetar*, një shkurtabiq me fytyrë të shëmtuar, me mustaqe dhe me këmishë të grisur poshtë sjetullave, mbylli derën pas vetes dhe rrotulloi çelësin në bravë. Dhukareli, të cilit i erdhi era e djersës e përzier me erën e dheut të njomë, u kthye në anën tjetër dhe një ngërdheshje u përvijua në lëkurën e rreshkur, në buzët e tendosura dhe në gojën gjysmë të hapur. Nëse do të ishte peshkatar në këtë vend peshku, mendoi, do të mbante erë peshk, do të kishte diku në breg therkën e tij, barkën njëtrungëshe, dhe do të çante ujërat e lashta.

- Janë të sigurta këtu, zoti Kukule? - pyeti Dhukareli, dhe tjetri, duke ndier detyrimin për të thënë diçka, me

gatishmërinë e njeriut, që synon t'i japë rëndësi funksionit të vet, tundi kokën.

- Mos u shqetësoni, këtu është vendi më i sigurt në të gjithë Kufonisin, - i tha, duke e vështruar si nuselalë, me sytë e tij mikroskopikë.

Në të gjithë Kufonisin. Sigurisht që këto fjalë nuk tingëlluan dhe kaq qetësuese në veshët e Dhukarelit, por çfarë mund të bënte. E dinte se ky vend kishte traditë për vjedhjen dhe tregtinë ilegale të antikave, *zoti kryetar*. Kerosi përballë, ishte zhveshur prej objekteve të tij arkeologjike, të cilat ishin plaçkitur. Dhe shteti hartoi rregullore dhe emëroi rojtar në ishullin e pabanuar. Kështu që u përkujdes edhe ai për të mbrojtur gërmimet e veta. *Ruaji rrobat e tua, që të të mbetet gjysma.* Shërbimi Arkeologjik i Cikladeve kërkoi dhe fitoi ruajtjen e asaj hapësire. Që në mëngjes madje, Dhukareli kaloi nga posta e policisë dhe u kujtoi me një ton urdhërues, detyrimin që kishin marrë përsipër. Iu përgjigjën se një prej policëve do të bënte rregullisht patrullime në zonë, të rrinte i qetë, se policia dinte ta bënte mirë punën e saj. Teksa po largohej, i dëgjoi që mallkonin për belanë që i kishte gjetur.

Dhukareli tani po ecte para si kryeprijës dhe turma e paformë prej studentësh, arkeologësh, punëtorësh, *një, dy... një, dy*, e ndiqte e bindur, *zoti profesor*. Një turmë laramane dhe pa lidhje, e rraskapitur, si ato turmat e robërve, që ecin në një drejtim të panjohur, kushedi, në një marshim vdekjeprurës, për pushkatim, për t'u mbyllur

në kamp përqendrimi, po zvarritej në rrugë, e braktisur në fatin e vet, duke menduar se ajo që ishte shkruar për t'u bërë, le të bëhej një orë e më parë që të mblidhnin mendjen.

Pastaj ajo turmë u ndal para një ndërtese, sikur në atë moment të kishte marrë urdhrin - *All!* - dhe u dëgjua përplasja e fundit e këmbëve.

Dhukareli përshëndeti në hyrje të kuzhinës një hije, që lëvizte në brendësi në gjysmerrësirë, dhe që sa më tepër i afrohej, aq më tepër dallohej pamja e saj. Zoti Anesti mbante në duar peshqirin e tij me kuadrate dhe po fshihej. U afrua dhe e përshëndeti me respektin që i takonte arkeologut, duke përkulur lehtë kokën dhe duke i afruar karrigen për t'u ulur.

- I kam të gjitha gati zoti Dhukareli, ju lutem uluni dhe do t'ua shtroj tavolinën.

... *Marsh!* U futën dhe vartësit e tij, *qetësobul!*, u ulën të shtendosur nëpër vende, muskujt u çliruan, të rrahurat e zemrës gjetën ritmin e tyre normal, *oh!* disa pasthirrma dhe pastaj heshtje, *të heshtë çdo qenie vdekatore*, që s'ishte e thënë të zgjaste shumë.

Pas pak mbërriti edhe vera recinë akull e ftohtë, e vendosur në gota vere, *gëzuar, fillim të mbarë*, freskuan gojën, jeta u rikthye në këto fytyra të lodhura, e bashkë me të iu rikthye edhe ngjyra e lëkurës së tyre. Disa prej studentëve filluan shakatë, dhe herë pas here i hidhnin sytë nga Dhukareli, për t'u siguruar nëse i pëlqente humori,

dhe panë që në fytyrën e tij dallohej një buzëqeshje, një buzëqeshje gati e padukshme, që përvijohet në cepat e buzëve të tij, pra po i pëlqente, edhe këtë radhë maskara. Dhe studentëve iu iku ndrojtja, *zoti profesor*. Fytyra i kishte marrë një pamje të lumtur, të matufepsur më mirë të themi, ishte i kënaqur; më së fundi po fillonte aventura për të cilën ëndërronte prej kaq vitesh. Mendoi se këtu do t'i investonte të gjitha paratë e tij. Ose do të bëhej i pasur, bie fjala, ose do të falimentonte.

Pjata, gota prej qelqi, thika dhe pirunë përplaseshin mes tyre dhe në tavolinë, zoti Anesti me të shoqen, zonjën Anio, shkonin e vinin pa pushim. Keci i egër i Kerosit, i pjekur aq mjeshtërisht në saç, sa të lëpije gishtat, ndodhej tashmë në pjatancën e madhe para tyre. Një drekë mbretërore, Dhukareli po i shpërblente më tepri për atë ditë rraskapitëse.

6

U rishfaqën gjatë pasdites, si kërmijtë pas shiut. Studentët u derdhën jashtë kashtores, që e kishin përshtatur për të qëndruar, ndërsa Dhukareli me ndihmësit e tij, pra klasa e privilegjuar, nga dhomat që qendra arkeologjike kishte marrë me qira. Kryetari i komunës, *zoti kryetar*, hapi derën e mjedisit ku ndodheshin objektet që kishin gjetur, *a nuk ju thosha, gjithçka është në vendin e vet*, kutitë u transportuan në rrugë, në pjesën e përparme, u vendosën mbi tavolina prej druri, nëpër kalldrëme, i sistemuan nëpër qese dhe këtë herë i regjistruan me më tepër kujdes, duke shënuar thellësinë, datën e gjetjes, kuadratin, koordinatat. Andoni, i veshur me një këmishë të konsumuar havanase, dhe duke kënduar me zë të ulët, i qetë dhe në humor, i

kaloi objektet në një proces të dytë pastrimi. I hodhi në një kovë me tretësirë kimike që përshkohej nga rrymë me tension të ulët. Kripërat gërryese lëvizën drejt rrjetës metalike në buzë të kovës. Në këtë mënyrë ai hoqi sedimentet e grumbulluara, ia doli të ngjiste disa pjesë të shkëputura dhe t'u jepte atyre enëve formën që kishin në lashtësi. Dhukareli qëndronte përpara, në një tavolinë prej druri, mbante shënime në ditarin e tij dhe tymoste. Kur duhani mbaroi, e mbushi përsëri çibukun, e ngjeshi dhe copëza mikroskopike duhani u shpërndanë nëpër faqet e ditarit. Era e duhanit përhapej nëpër rrugë. Gra të moshuara, të ulura në karrige prej kashte apo në stola të vegjël në rrugicën e ngushtë, ndiqnin me vëmendje ekipin që punonte, thua se po shihnin një shfaqje teatrale me aktorë dhe figurantë. Nuk ishte e vështirë të shquanin aktorin kryesor, *zoti profesor*. Herë pas here fëmijë të vegjël mblidheshin rreth tyre, vështronin si të habitur, pa kuptuar se çfarë bënin ata. Nja dy prej tyre mbanin kuti të vogla prej kartoni. Në to kishin mbyllur bulktha, u hidhnin sheqer dhe prisnin të errësohej, që ata të fillonin këngën e tyre, të njëjtën këngë të pandryshuar që kur ata ishin shfaqur në këtë botë. Pastaj ikën larg për të luajtur. Përse të humbitnin kohë duke vështruar këta njerëz të çuditshëm? Nuk kishin shumë kohë në dispozicion para se të ikte dielli dhe të errësohej, dhe përpara se t'i mblidhnin me zor prindërit nga rrugët ku bridhnin. Në një moment dalluan Kukulenë, tek po sillej

përreth arkeologëve si një grabitqar, *zoti kryetar*. Dhe menjëherë i vendosën pëllëmbët e duarve si hinkë para gojës dhe filluan të thërrisnin në mënyrë ritmike, si një kor i mirorganizuar, duke imituar zërin e qyqes: *Ku-ku-le... Ku-ku-le...* Ai i etiketon si *djem të këqij* dhe me shkopin e tij i ndjek deri në skaj të fshatit. Ata ia plasin së qeshurës, mblidhen përsëri dhe ia nisin: *Ku-ku-le... Ku-ku-le...*

Dhukareli u shkëput nga shënimet e tij për të ndjekur me sy picirrukët. U zhyt në mendime. U rikthye në moshën e tij të fëmijërisë. Po kthehej nga shkolla. Në cepin e rrugës gjeti një fugë kineze prej druri që e kishin hedhur. Vështroi përreth, nuk pa njeri. E futi në trastën e librave dhe u largua shpejt e shpejt për në shtëpi si një hajdut. Rrinte dhe e vështronte për orë të tëra duke u rrotulluar mbi tavolinë, tek sillej rreth vetes, e kuqe, jeshile, e verdhë, forma e së cilës ndryshonte vazhdimisht gjatë rrotullimit. I ngjante një spektri, një vorbulle ajri që kalonte si një re dhe humbiste në horizont.

Por në një moment Dhukareli u përmend dhe aktit të parë të shfaqjes i erdhi fundi dhe objektet e gjetura u mbyllën përsëri nëpër kuti. Kryetari i komunës, me pamjen e njeriut të rëndësishëm, që ia jepte funksioni më i lartë në këtë vend, e rrotulloi përsëri çelësin në bravë, *zoti kryetar*, ekipi u shpërnda dhe secili mund të bënte tashmë atë që dëshironte - *të Lirë!* Mjaft u morën me të kaluarën, tani le të shikonin pak dhe të tashmen.

Pas pak studentët dhe ndihmësarkeologët, një turmë e madhe, arritën në bregun e Fanosë për t'u zhytur në ujë e për t'u larë, për t'u freskuar; ujët e detit pikonte nga trupat e tyre rinorë, shpëlante djersën e kripur, lagte rërën dhe nga të notuarit frymëmarrja e tyre u shpeshtua, damarët e gjakut u frynë dhe pulsonin plot jetë. Kishin ndër mend të iknin shpejt, por qëndrimi në det u zgjat. Kishte rënë nata dhe me disa karthje dhe trungje të vjetër drurësh ndezën një zjarr. Po kënaqeshin rreth zjarrit, si beduinët në shkretëtirë, ndërsa Andrea me Makin shkuan në fshat për të blerë birra dhe ndonjë gjë për të ngrënë. Gjysma prej tyre këndonte: *Jo ho ho, jo ho ho...* Ndërsa të tjerët: *Me një shishe me rum...* dhe diskutonin për tema nga më të ndryshmet, derisa i zuri mesnata dhe morën rrugën e kthimit, sepse herët në mëngjes, para se të lindte dielli, në freskinë e agimit, *Çohuni!*, i priste zgjimi si në ushtri, ua kishte kujtuar pasdite vetë madhëria e tij, Dhukareli, para se t'i lëshonte nga zgjedha. Kështu që çdo ditë në të ngrysur, gjendeshin pranë detit, nën qiellin plot yje, nën Arushën e Madhe dhe të Vogël; ishin po ato yje dhe po ato ujëra të lashtësisë, të cilave u gëzoheshin dikur njerëzit prehistorikë. Me të vërtetë që këtu ndiheshin të lirë, larg syve vigjilentë të Dhukarelit. Megjithëse në fillim i kishin propozuar një apo dy herë që të shkonte me ta, falë respektit që kishin për të, *zoti profesor*, dhe për mirësjellje, por ai gjithmonë e gjente një pretext, gjithmonë qëndronte larg tyre, duke ruajtur distancën; eprorët nuk duhet të rrinë bashkë me vartësit.

7

Teksa kalon nëpër rrugicën e ngushtë, dëgjon dyert dhe dritaret të hapen pas tij. Hapat e tij të rëndë jehojnë në atë rrugicë të shkretë si hapat e një të dënuari me vdekje që po e çojnë drejt trekëmbëshit pa zbardhur mirë dita. Ndien që vështrimet e njerëzve nga pas i shkaktojnë mornica në shpatulla, ato e ndjekin deri te kthesa, dhe më pas ua lënë vendin vështrimeve të tjera, që e vëzhgojnë me vëmendje deri te posta e policisë. Vizita e tij nuk zgjat më shumë se dhjetë minuta, por kaq mjafton për të ngacmuar fantazinë dhe për të ndezur edhe më tepër kuriozitetin e tyre. Kur po dilte, te muri i ndërtesës përballë, vuri re një grumbull njerëzish të ngeshëm që po vështronin në drejtim të tij dhe po pëshpëritnin.

Ndihet në siklet dhe fillon të luajë me kapelën e tij. Pastaj kalon kokulur pranë tyre, sikur ishte fajtor; shpejton hapin. Lë pas bregun e Rërës, kalon mes për mes shtëpive të fundit në anën jugore të fshatit, drejtohet për nga lindja.

Ecën anës vijës së ujit, pengohet herë pas here nëpër gurët e copëtuar, kalon përmes korijes me dëllinja, mbi Fanonë, në Palea Punta, ulet mbi një shkëmb përballë Keros, dhe fshin djersët që i rrjedhin ballit. Vështron detin, valët që vijnë nga thellësia dhe zvarriten mbi rërë, varkën e peshkimit që çan ujërat aty ku gjiri hapet në det. Ngul vështrimin nëpër shpellat ndanë bregut dhe zhytet në kujtime; atëherë kur ishte ende i ri dhe bënte gjurmime në Pori.

Sheh përsëri gjurmët që kishin lënë shputat e këmbëve të tij në rërë, ndien frymëmarrjen e rënduar, gulçimin, shijon djersën rinore dhe të kripur të lëkurës. Humbet midis gjithë atyre figurave dhe kujtimeve, që vijnë porsidallgët dhe përplasen para këmbëve të tij, një trup i huaj në shkretëtirë, si i ngurtësuar. Ndien sikur shpirti është ndarë nga trupi i tij, ngjan me një hije kalimtare në agimin e shndritshëm. Ka ndjesinë e çuditshme se në një moment jeton në këtë vend, dhe në momentin pasardhës gjendet në një vend tjetër. Derisa breshëria e freskët e erës e risjell në jetën reale, sheh përsëri gurët përreth tij, shtresëzimet e shkëmbinjve, mbetjet e shkëmbinjve që dikur ngjanin kompaktë dhe të pathyeshëm, gurët ranorë

dhe aluvionet, sedimentet me përmbajtje deltinore dhe gëlqerore, vijën e ujit dhe bregun, shpellat dhe varkën e peshkimit, që tashmë ishte larguar dhe ngjante si një kokrrizë rëre në horizont.

Dhukarelit i vjen ndër mend se duhet të vazhdojë rrugën. Lë pas plazhet me rërë, dhe bregu tani merr një trajtë më të ashpër, që nuk e kishte ndeshur më parë. Kalon përmes shkëmbinjve, që sodisin detin, me majat e tyre të ashpra dhe me faqet e thepisura e të gërryera prej përplasjeve të valëve që nuk reshtin kurrë. Mbërrin te *Pishina*, aty ku dikur notonte herë pas here pasditeve, shmang Syrin e Djallit dhe arrin mbi gjirin që formon deti në Pori. Ndjek rrugën që kalon pranë gjurmëve të ndërtimeve të lashta prej guri derisa arrin në një pikë ku vendi zgjerohet dhe i ngjan një pllaje. Që nga kjo pikë vështron detin poshtë deri në ishullin e vogël *Kopria*, përballë *Amorgosë*, *Gallën* dhe shkëmbinjtë gjigantë me shpellat detare. Të gjitha këto dikur, para tetëmbëdhjetë mijë vjetësh, përbënin pjesën jugore të Cikladisë, një ishulli shumë të madh, me një sipërfaqe gjashtë mijë kilometra katrorë, që arrinte pothuajse deri në Thira në jug dhe pesë kilometra nga brigjet kontinentale në veri. Kufonisi nuk ishte gjë tjetër përveçse një kujtim i largët i asaj bote që u zhyt e u zhduk në fund të detit.

Por Dhukareli i kujton përsëri vetes se nuk erdhi këtu për vëzhgime të natyrës gjeofizike, për meditime filozofike dhe shëtitje romantike. Ai duhet të kufizohet

te dimensioni kohor njerëzor, në atë dimension të cilin mendja e tij mundet ende ta kuptojë. Para tij, në atë pllajë të vogël, sheh për herë të parë pas shumë vitesh atë hapësirë ku ishin bërë gërmime arkeologjike, si dhe tabelën e ndryshkur - *Vepra financobet nga Prefektura e Cikladeve dhe shoqëria Atlantic Ocean Fish and Shrimps Imports*. Lllamarina e çatisë, e liruar prej gozhdëve, lëkundet sipas ritmeve të erës dhe tingulli që lëshon, i thatë, metalik, ngjan me një thikë të mprehtë që ia pret mishin copa-copa. Barishtet e egra kishin gjetur hapësirë për t'u shtrirë dhe ferrat kishin mbushur përsëri boshllëqet mes gërmadhëve. I duket sikur është në gjendje të dëgjojë edhe tani sesi zgjaten degët e tyre me gjemba, duke u zvarritur dhe duke rrjepur tokën dhe gurët. Qesja mbrojtëse plastike u tret dhe u gris prej braktisjes dhe prej veprimit të elementeve të natyrës. Udhëzuesit mbeteshin të ekspozuar ndaj diellit dhe shiut, të gërryer, dhe gërmimet u mbushën me dhë e me rrënjë që kacafyteshin mes tyre. Për mijëvjeçarë të tërë, objektet e njerëzve prehistorikë ndodheshin të varrosura thellë në rropullitë e Tokës, të mbrojtura, ndërsa tani, gjatë njëzet viteve, kalimi rrafshues i kohës i shkretoi.

Do të vinte bast se në atë moment po shihte hijen e hirtë të kohës duke kaluar mbi gërmadhat, dhe mbi trupin e tij të dekompozueshëm. Por gjithçka për të cilën mendoi dhe pa, tashmë i takojnë së kaluarës. I vijonë ndër mend fjalët e librashitësit Mendel. *E për çfarë të jetojmë, kur era, para se të arrijmë të ngremë këmbën, e ka shuar dhe*

*gjurmën e fundit pas nesh. E kaluara nuk ekziston, por edhe e ardhmja, nëse do të vijë, është e pasigurt. Koha rrjedh valë-valë, një furtunë që nuk mund të ndalet. *Asgjë nuk jemi, veçse hije, erë edhe tym.* Flokët pothuajse i janë zbardhur, edhe fytyra gjithashtu, e rrudhosur dhe me brazda, po plaket dita-ditës. Trupi i tij, i lëshuar, i squllur, është lënë në mëshirën e vorbullës së kohës, pa mundur t'i bëjë ballë peshës së viteve. Ndien pluhurin mbi buzë, që i futet në sy, që zë vend në trup, ashtu siç zë vend në objektet arkeologjike, dhe përsëri zhytet në harresë. Tekefundit, koha është e vërteta më e madhe. *Koha... kejo kobë... koha...**

Nga gjërmimet dëgjohen kazmat, zërat e punëtorëve, sheh pluhurin që ngrihet si re në lartësi, zonjën Evlalia me shaminë e bardhë në kokë, Angjelicën me Pavllon, Antigonen dhe Makin, Andonin kuratorin, Andrian dhe Mirtonë, *zoti profesor*. Sheh kutitë, niveluesin, metrat shirita dhe vizoret. Dhe pastaj zhduken të gjitha së bashku, zhurma sillet rreth një vorbulle dhe shuhet brenda heshtjes dhe kujtimeve të tij, ashtu siç rrotullohej mbi tavolinë dhe befaz binte si e vdekur, e palëvizshme, fuga e tij kineze.

I kujtohet hera e parë kur erdhi në këto gërxhe, për të konstatuar nëse ishin të vërteta lajmet për disa objekte që ishin gjetur në sipërfaqe dhe që vërtetonin se kishim të bënim me një qendër të banuar që në epokën e hershme të bronzit. Vuri në punë një teknikë primitive arkeologjike, për të konstatuar nëse në terren kishte të

thelluara, mbetje arkitektonike apo ndërhyrje të tjera, të bëra nga dora e njeriut, si dhe për të gjetur elemente që tregonin ekzistencën e civilizimit. Goditi tokën në pika të ndryshme me çekiçin e rëndë prej druri, disa herë tingulli rezultoi i fortë, nuk ishte ai tingull i dobët që lëshon toka e ngjeshur. Për fat të mirë, kjo metodë që në vetvete bartte rreziqe, nuk e zhgënjeu. Në vazhdim, dhe pasi u aprovuan fondet e para, supozimet e tij u vërtetuan me përdorimin e elektrometrit, me matjen e përcjellshmërisë së tokës dhe me kalimin e rrymës elektrike.

Era që fryn nga Egjeu mbart me vete aromën e detit, së bashku me aromën e bimëve, që në të kaluarën, para kaq vitesh, mbushnin mushkëritë e tij. Është i njëjti vend, i paprekur, i njëjti qiell, po ai det.

Dhukareli risjell nga kujtimet e veta ato ditë të periudhës së fundit të moshës së tij rinore. Vështron përsëri përreth. Ndoshta i njëjti peizazh mund të shtrihet deri atje tej, larg në horizont, por ai nuk është më i njëjti, vitet kanë kaluar. I vetëm në shkretëtirë, si një mbeturinë e periudhës prehistorike që mbeti mbrapa, i fundit i species së tij, ai ecën drejt fshatit sikur është i ndërgjegjshëm për këtë fat të tij tragjik. Dielli, një njollë e zjarrtë në ngjyrë të kuqe të çelët, i djeg shpatullat. Në *Pishinë*, kërkon pak freski. Vështron përreth se mos e sheh njeri, heq shpejt rrobat dhe kridhet në ujë. Llokoçitja e ujit nga lëvizjet e tij, trembin një tufë pulëbardhash, që po pushonin të qeta ndër shkëmbinj, dhe tani ngrihen në fluturim duke

krakëllitur. Uji i detit është i ftohtë dhe atij i kalojnë mornica nëpër trup, merr frymë me vështirësi dhe për një moment frymëmarrja i ndalet, humbet ritmin e saj të natyrshëm, por shpejt mësohet, përshtatet, ndien një gjendje të tillë qetësie shpirtërore, të cilën kishte vite pa e shijuar. Zhyt edhe disa herë të tjera kokën në ujë, shkundet dhe pikat e ujit shpërndahen përreth. Ai psherëtin me kënaqësi. Del nga uji, dhe si hardhuca që ngrohet nëpër gurë, shtrihet për t'u tharë. Guvat nëpër shkëmbinjanë janë plot me kripë të trashë deti dhe nga të çarat e tyre dilnin bimë si: salikorne, kapari dhe kritame (*crithmum maritimum*). Është peizazhi i dëlirë homerik që gjallërohet para syve të tij. Mbyll sytë për disa minuta, i duket sikur aty pranë dëgjon pëshpërima, ndërsa nga larg mbërrijnë fjalë të papërcaktuara, si rrahje krahësh të zogjve të trembur. *Pëshpërima... pëshpërima... pëshpërima...* Veshi i zë tinguj ziles. Kërcen përpjetë i trembur. Në faqe të kodrës, midis shkurreve, janë shpërndarë dhitë që përpiqen të shuajnë urinë. Një çoban vështron në drejtim të tij. I vjen turp, vishet me të shpejtë dhe largohet me rroba të lagura mbi trupin e tij që ende nuk ishte tharë mirë.

8

Fshati ka ndryshuar. Buldozeri i ndryshimit dhe i përparimit, shembi dhe ndërtoi, gjithandej kishin mbirë *hotel apts, luxury villas, resorts, bungalows, inns*, taverna, restorante, supermarkete; mbërritën edhe këtu subjektet e administratës, interesimi i vonuar i shtetit për këta banorë të harruar, në mënyrë që tani që paraja rridhte lumë, të përfitonte edhe ai, si një parazit në trupin plot plagë të vendit. Dhukarelit i kujtohet se gjatë viteve që ai qëndroi këtu si Indiana Xhons, nuk kishte dritë elektrike, nuk kishte gjimnaz, as qendër mjekësore, as farmaci dhe as bankë. Mban mend gjithashtu sesi për kohëzgjatje kanali i dytë shtetëror ERT 2, transmetonte në atë periudhë serialin *Linja jo fitimprurëse*, i cili bënte fjalë për jetën e

banorëve të një ishulli që nuk kishte as shkollë, dhe as qendër mjekësore. Komunikimi i vetëm me botën e jashtme bëhej me anijen e vjetër e të ndryshkur, që ankorohej në port, nëse mundej, dhe sa herë të mundej. Trupi i kësaj anijeje kërciste tek ankorohej në port, kërciste edhe kur nisej dhe lëkundej sa andej-këtej në det të hapur. Natyrisht, as Dhukareli, dhe as vetë banorët nuk e panë ndonjëherë këtë serial, përderisa në ishull nuk ekzistonte asnjë aparat televiziv, as për në vitrinë. Por ndërkohë, informoheshin për filmin nga gazetatat, që arrinin deri tek ata herë pas here. Dhe donin të besonin, ashtu si banorët e dhjetëra ishujve të tjerë të harruar të Egjeut, se seriali u xhirua posaçërisht për ta. Ku ta dinin të shkretët se shteti nuk pyeste aspak për ta. *Si ndryshojnë gjërat*, mendon me një ndjenjë melankolie. Dhe me këtë ndjenjë pesimizmi, konstaton se gjurmët e jashtme dhe ndryshimet që lë koha përreth nesh, janë masa me të cilën mund të konstatojmë konsumimin e vetes sonë dhe të ndërgjegjësohemi për natyrën tonë të brishtë dhe vdekatore. Ndërkohë ai e di, që ajo që ndryshon, është guaska, është mbulesa dhe jo thelbi apo shpirti i gjërave. Koha nuk është asgjë tjetër përveçse lindje dhe vdekje. Një shpikje e njeriut për të vënë rregull mbi kaosin. Ai e di mirë këtë gjë. Gjatë gjithë jetës së tij, ai bën prerje stratigrafike vertikale dhe horizontale, nga e tashmja në të shkuarën, nga sipërfaqja deri në thellësitë e Tokës. Kishte ardhur koha të bënte prerje të ngjashme edhe brenda shpirtit të tij, mbrapa në kohë, në të kaluarën e tij, tani që të gjitha

fillojnë e kthehen në hije dhe humbasin ngjyrat e tyre. Vetëm kështu, mendon ai, do të mund të kuptojë sesi valët e kohës e nxorën në brigjet e këtij ishulli të shkretë si mbeturinë të vetes së tij të dikurshme.

Ulet në kafene vetëm për pesë minuta sa të çlodhet. Porosit kafe te kamerieri i ri në moshë që i afrohet. Dëgjoi që e thërrisnin “Ilir”. Ishte bardhosh, i shkurtër dhe truplidhur, kockëmadh dhe me dhëmbë të rrallë e fytyrë katrore. Ishte shqiptar. Nuk dihej si u gjend në këtë vend, kushedi çfarë odiseje përjetoi për të ardhur nga Shqipëria e largët deri në Kufonisi. Sa male e sa dete la pas vetes.

Një grup peshkatarësh veteranë po kalon kohën në tavolinën përbri. Janë pasardhësit e piratëve, të cilët dikur kishin si plasdarm të tyre këto ujëra. Dhukareli kishte lexuar për kapedan Stekulin dhe për këngën që populli i kishte kushtuar, për Katingon, për Turko dhimitrin, për Iskon, të cilët ushtruan veprimtarinë e tyre këtu gjatë periudhës së Revolucionit. I ka përballë dhe po i vështron. Po, këta do të mund të ishin piratë. Ngjajnë mes tyre, thua se u binden rekomandimeve të një stili në modë: këmishë të zeze, mjekër të përhimët, fytyrë të djegur nga dielli. E zgjat qëndrimin e tij në kafene, për të shijuar bisedat e tyre. Dhukareli vesh sot maskën e antropologut social.

- Im atë kishte frikë vetëm një gjë, erën e fortë të veriut,
- fillon bisedën ai që mbahej më mirë. - Dhe një ditë që dolëm në det të hapur, pamë furtunën që po vinte nga veriu. Nuk kishte det të qetë. Thamë të lundrojmë drejt

kepit për t'u mbrojtur, dhe ku të na kapte, le të na kapte. Deri pa u afruar tek Antikeri, ishim të dy jashtë dhe po tërhiqim rrjetat. Deti i egërsuar bllokoi litarët mbajtës të velës. Sesi shpëtuam, një Zot e di dhe shpirti ynë.

Të tjerët tundin kokën. E kuptojnë. E dinë. Po kështu do të flisnin edhe paraardhësit e tyre në Ciklade para pesë mijë vjetësh. Do të kishin po atë lëkurë, të pjekur dhe të nxirë nga dielli dhe erërat e detit. Është pllaka e padukshme tektonike që lëviz poshtë këmbëve të tyre, pa zhurmë dhe pa u kuptuar, është e kaluara e largët që aktivizohet befas si një vullkan i fjetur, duke shtyrë drejt e përpara, që po gdhend shenjat e saj mbi jetët e tyre. Një tjetër kujton momentet e tersllëkut të tij.

- U hapëm në det, por nuk po shihnim asnjë peshk, punë pa bereqet. Dy orë më vonë shkoi në të njëjtin vend i ndjeri Venet, dhe zuri njëqind e pesëdhjetë okë peshk barbut. Më kujtohet që njëherë shkuam për peshk me Stavron e ndjerë. Sa të dridhja unë një cigare, ai kapi dyzet peshq barbut. E provova dhe unë me të njëjtin karrem. Zura tre peshq të zinj skorpion dhe tre barbutë.

Pas pak peshkatarët pushojnë së foluri. Sodisin detin, përkëdhelin mjekrat e tyre dhe tymosin. Mustaqet, gishtat e tyre janë zverdhur prej nikotinës, gjithë shenja dhe të rrjepura, duke lëshuar dhe duke mbledhur rrjetat për kaq e kaq vite, dimër e verë. Sa herë vallë, rrezikuan të përpiheshin nga ato ujëra të mallkuara? I vështrojnë dhe mendohen. *Maistroja, Levantesi, Garbia, Punentesi, Gregu, Siroku, Ostria.*

Dhukareli vendos të ngrihet e të ikë. Pagan, i përshëndet fluturimthi dhe ata tundin kokën si të mërzitur, të tjera gjëra kanë në mendjen e tyre.

Në shkallën e *Anemomillos* takohet me zonjën e shtëpisë. Kishte dalë për të nderur rrobat në oborr. Shkëmbejnë një vështrim dhe disa fjalë, sa për t'u dukur të sjellshëm. Por tani hedhin edhe një hap më tepër.

- Me sa duket e keni harruar celularin në dhomë zoti Dhukareli. E dëgjoja zilen tek binte gjatë gjithë mëngjesit.

- Po, nuk e mora me vete.

Dhukareli këtë herë e vështron paksa më gjatë. Mendon se është e sjellshme dhe simpatike. Dhe para se të mbyllet në dhomën e tij, merr guximin dhe i kërkon leje për të këputur një trëndafil. Pendohet në po atë moment. Ka përshtypjen se është skuqur në fytyrë. Ndihet si fëmijë i vogël, i vjen turp.

- Edhe pyesni? Merrni sa të doni, - i përgjigjet ajo, teksa buzëqesh si e turpëruar.

Ai nxjerr nga xhepi një thikë të vogël, një aksesor i domosdoshëm në punën e tij të përditshme, dhe pret trëndafilin të cilit ia kishte vënë syrin. Belbëzon një "faleminderit" dhe ngjitet shkallëve. Vendos trëndafilin në një gotë me ujë. Në atë moment dëgjohet përsëri celulari.

- Ku je? Më harrove? Është hera e pestë që marr sot, u shqetësova, - dëgjohet zëri në anën tjetër.

- Dola një shëtitje dhe harrova telefonin në dhomë.

- Si je?

- E si të jem. Le të themi mirë.

- Mos ndoshta nuk bëre mirë që vajte përsëri aty pas kaq vitesh?

- Jo, Ismini, mirë jam.

- Ndonjë lajm nga policia?

- Jo, po kërkojnë ende.

- A u lave në det të paktën?

- Po... po. Deti është i mrekullueshëm.

Paузë e shkurtër. Dëgjojnë frymëmarrjen e njëri-tjetrit.

- Baba...

- Po?

- Ki kujdes... vetëm ti më ke mbetur tani.

- Do të kem kujdes, mos u shqetëso.

- Më informo për çdo gjë. Dhe... mbaje celularin me vete.

- Dakord, - i thotë Dhukareli dhe komunikimi i tyre ndërpritet. Kaq zgjati biseda e tyre.

Kujtimet e kthejnë Dhukarelin vite të tëra pas. Nuk e harron atë natë kur një person hyri në dhomën e së bijës. Nuk i hiqet asnjëherë nga mendja. Gruaja e tij nuk ishte aty, por me sa duket, instinkti i saj prej femre, kishte vënë në lëvizje nënvetëdijen e saj. Që atëherë qëndronte disi e largët, sikur diçka u kris brenda saj. Herë-herë, vinte re se ajo e shikonte atë në një mënyrë disi të çuditshme, me një vështrim depërtues. Shpesh tundohej që ta

pyeste, ta sqaronte këtë qëndrim që ajo mbante, por nuk guxonte. Hezitonte, kishte frikë se ndoshta pa dëshirën e tij, detyrohej t'i tregonte se çfarë kishte ndodhur me të vërtetë në dhomën e Isminit. Kështu që një njollë e errët qëndronte pezull mbi jetën e tyre gjatë gjithë atyre viteve.

Shfleton albumin me fotografi. Atë në Fontana di Trevi, së bashku në Urën e Karlit, mbi lumin Moldava, para Pallatit të Bakingamit, jashtë Muzikferain në Vjenë, pak pas koncertit të Vitit të Ri. Përsëri së bashku në arkipelagun Malaren të Stokholmit. E mbyll. Po përse po i gërmonte këto gjëra tani?

Merr ditarin e gërmimeve të plotësuar me shkrim dore, defterin e bakallit që kishte lënë mbi tavolinë, dhe fillon të shqyrtojë skicat, të lexojë shënimet që kishte bërë, ashtu me nxitim dhe provizorisht ngaqë nuk kishte shumë kohë, me atë shkrim të imët të përkulur. Arkeologët u japin rëndësi të madhe ditarëve të tyre. Disa besojnë se ecuria e gërmimeve duhet të regjistrohet në mënyrë korrekte dhe besnike, me të gjitha matjet dhe vërejtjet. Disa të tjerë mendojnë se është e nevojshme të shënojnë edhe përshtypjet, kujtimet dhe të gjitha ato që përjetuan gjatë gërmimeve. Në këtë mënyrë, në fund vëzhguesi do të jetë edhe i vëzhguar, do të jetë një subjekt studimi. Dhukareli anon më tepër nga pikëpamja e parë, por iu nënshtrua tundimit, dhe në vijën anësore apo nën rreshtat e fundit të faqeve të ditarit, ndërmjet matjeve dhe përshkrimeve për enë, eshtra apo dhe për statuja të vogla ose objekte të tjera, ndërfuste edhe përshtypje, mendime

të tij, shënime ndihmëse për *teorinë e vet përfundimtare*, ngjarje ose copëza bisedash me ekipin e gërmimit. Aty u futën tinëzisht fjalë të shpërndara, fraza me kuptim të dyfishtë dhe me nënkuptime sipas një rendi kronologjik, tregues të qartë të ndryshimit në mentalitetin dhe në psikologjinë e Dhukarelit, kronika e kryerjes së një pabesie. Në brendësi të faqeve, edhe pas kaq vitesh, kishin mbetur pjesë mikroskopike fletësh duhani, dëshmitarë të gjallë të asaj periudhe të largët e prehistorike të jetës së tij, atëherë kur tymoste me ditarin në dorë gjatë gërmimeve, pasditeve, gjatë klasifikimit të objekteve, apo në darkë, para se të shkonte, i dërrmuar për gjumë. I afron faqet te hunda, ato mbajnë erë duhan, por të zbehur me kalimin e viteve. Vetëm gjurmë të zbehta, *gjurmë të zbehta*, një aromë e papërcaktuar vaniljeje, e përzier me erën e lagështisë dhe të letres, që ka qëndruar për një kohë të gjatë mbyllur, do të mbetet si kujtim nga ato çaste vetjake të tij. Ja tek kalon përsëri para syve të tij, ajo kohë që ka rrjedhur, *koha*, që rrëshqet si rrërë përmes gishtërinjve të tij, *koha*.

Para syve i kalojnë përsëri Antigona dhe Maki, studentët e tjerë, punëtorët dhe ndihmësit e tij, gërmimet, objektet që kishin gjetur. Dëgjon përsëri zërat e tyre, *zoti profesor*, goditjet, gërmimin. Lexon një e nga një fletët e zverdhura, derisa arrin në atë verën e dytë të gërmimeve. I kujtohen me hollësi të gjitha ato që përjetoi, atë verë *fatale*, ashtu siç e karakterizoi atë me ato shkronja të çngjyrosura, në një cep të ditarit të pabesisë së tij.

9

Si një balenë e madhe me ngjyrë të kuqe të ndezur, që përshkon detin e hapur dhe pastaj zhytet në ujërat e tij të errëta, dielli po perëndonte ngadalë mbi detin Egje. Dielli dhe qielli dukeshin sikur kishin marrë flakë. Pulëbardhat po kërkonin nëpër shkëmbinj ndonjë cep për të kaluar natën, varkat e fundit që kishin dalë për peshk po ktheheshin dhe peshkatarët i lidhnin në mol. Për banorët e ishullit kjo paraqsë nuk ishte asgjë tjetër përveçse një mirazh plot ngjyra i pasdites. Ishte thjesht rrjedhja e pamëshirshme e kohës përmes klepsidrës, rregulli i përjetshëm dhe i pandryshueshëm i universit. Por për arkeologët dhe për studentët, këto momente, kur mugëtira luhatej mes rrezeve të fundit të dritës dhe perdes së parë të errësirës, ishte treguesi i një bote tjetër, i një bote të mistershme, që

ekzistonte jashtë realitetit të tyre. Të rraskapitur gjithë ditën në zhegun e vapës, dëshironin të besonin se jeta e tyre nuk kishte qenë kaq monotone, ashtu si ai njeri që është i prirë të shpresojë për një jetë jashtë kësaj jete të përkohshme këtu në tokë. Tashmë është errur dhe bregu i Fanurit do të mbushet me hijet e tyre, si ato shpirtrat tek *Odisea* në livadhet prej badri, duke rrahur krahët si lakuriqët e natës. Por njerëzit e këtushëm ishin prej mishi dhe kockash dhe nëse i shpoje me gjilpërë do të hidheshin përpjetë nga dhembja.

Qëndronin në breg njeri pranë tjetrit dhe dëgjonin oshtimën e detit, erën që po frynte, frymëmarrjen e atij që kishin pranë, dhe kushedi, ndoshta dëgjonin edhe zërin e Odisesë që mbase kaloi nga këto ngushtica bashkë me shokët e tij. Andrea filloi të bisedonte me Mirtonë, pëshpëriste, ankohej se i mungonte Athina, diskotekat. Pastaj folën për dyqane, për *shooping*, për parfume.

- Të shkojmë një ditë bashkë te dyqani i ri Minion, - u dëgjua që i thoshte Mirtosë. Aty ndodhej edhe Dhukareli, e vështirë për t'u besuar, por ishte e vërtetë, ja tek është, i ulur këmbëkryq, *zoti profesor*, më së fundi e kishte pranuar ftesën e vartësve, zbriti nga froni dhe vendosi ta përjetojë edhe ai këtë mbrëmje, si të gjithë vdekatarët e zakonshëm. Ishte e çuditshme, por tani në errësirë, nuk ngjante dhe aq i madh, thua se dita e lartësonte shtatin e tij, ndërsa nata e turrte. Nuk fliste shumë, preferonte të qëndronte i heshtur dhe të dëgjonte, sonte do të luante rolin e figurantit. Një birrë mbërriti në duart e tij. Birra nuk i

kishte pëlqyer kurrë, por në rrethanat që u krijuan, që të mos thoshin se nuk i përfillte, lagu buzët, u freskua dhe i pëlqeu. Vetën nuk mund ta gënjente, *zoti profesor*, nuk mund t'i fshihej, e pranonte se aty ishte bukur, teksa yjet ndriçonin në kupën e qiellit dhe përreth ndiente afshin që lëshonin këta trupa rinorë. Për njëfarë kohe qëndruan të heshtur, duke soditur detin dhe qiellin që tashmë ishin bërë njësh.

Ja tek është Arusha e Vogël me shtatë yjet e saj të shndritshëm dhe me Yllin Polar në veri, dikur pjesë e yjesisë së Dragoit. U kujtonte atë enën në formë tiganit me një yll të gdhendur në qendër të saj, të cilën e gjetën para disa ditësh në një pus prehistorik. Ndoshta ishte një vegël lundrimi, një astrolab, një pasqyrë, një objekt ceremonish, apo kush e di se çfarë. Në mendjen e tij shkonin dhe vinin supozime të ndryshme, në fund të fundit arkeologë ishin, e kishin të zhvilluar fantazinë, mund të hiqnin një paralele midis Arushës së Vogël edhe tiganit, nëse do të ishin priftërinj do të thoshin se është një kortezh i përmortshëm me të afërmit e zhytur në zi, nëse do të ishin taksistë, për të nderuar kolegët e lashtë, do të pretendonin se ishte karrocë. Nuk i gjendet filli, për yllin në enën në formë tiganit thanë se është Ylli Polar, i domosdoshëm për detarët që udhëtonin dikur në këto ujëra të lashta midis Kufonisit, Keros, Amorgosë, Naksos dhe Paros. Mendimet e tyre bridhnin nëpër galaktikat yjore, nëpër nebuloza.

- Ja dhe Cefeu, - u dëgjua një zë në errësirën e natës, - me kokën e tij trekëndëshe, me njërën këmbë të mbështetur në polin verior të qiellit dhe me duar të zgjatura drejt Kasiopesë.

Dhukareli u mahnit dhe tundimi e shtyu që të pyeste.

- Andon, nga i di ti këto gjëra?

- Na i mësuan dikur në shkollë, në lëndën e fizikës. Për të tjerat, studiova dhe i mësova.

Zgjati gishtat dhe me mend vizatoi formën e Cefeut, në të majtë të Yllit Polar. Në krah të tij ishte Kasiopea me pesë yjet.

- Cefeu dhe Kasiopea më duket se ishin bashkëshortë, - shtoi Angjelika, - a nuk është kështu zoti profesor?

- Po, ishin, - u detyrua të përgjigjej Dhukareli, - Cefeu ishte mbret i Etiopisë dhe Kasiopea tregoi arrogancën e saj duke u mburrur se ishte më e bukur se Hera dhe se Neraidat. Për shkak të mendjelehtësisë së saj, për pak sa nuk humbën të bijën, Andromedën, kur Poseidoni dërgoi një bishë, e cila filloi të shkretojë brigjet e vendit dhe që të zbutej, duhej t'i bënin fli Andromedën. Por më në fund e shpëtoi Perseu. Kur Kasiopea vdiq, u shndërrua në konstelacion yjor. Prandaj, mirë është që ju gratë të bëni kujdes..., - shtoi duke qeshur, por menjëherë u pendua, sepse vështrimi i tij u kryqëzua me vështrimin e Antigonës.

E vështronte me atë shprehjen e saj misterioze, të papërcaktuar dhe hulumtuese, ashtu si ditën e parë gjatë gjermimeve, por këtë radhë edhe më me këmbëngulje. *Buzëqeshja arkaike*, mendoi. Në krah të saj qëndronte Maki, si një satelit që rrotullohej rreth një planeti, i nënshtruar

nga tërheqja që ushtron forca e gravitetit të joshjes së tij, ashtu si Cefeu lart në qiell në krah të Kasiopesë, lodër e dëshirave dhe dinakërisë së saj. Kthyen kokën në një drejtim tjetër, shikonin Cefeun dhe Kasiopenë në hapësirën e pamat të galaktikës, në mes të yjësive të tjera, ata bashkëshortë të përjetshëm, një tregues i qartë i dashurisë dhe i përkushtimit të përjetshëm.

- Kasiopea ngjan me çelësin lakonik, - vërejtji Pavloja dhe Dhukareli tundi lehtë kokën, duke treguar që është në një mendje me të.

Andoni këmbënguli:

- Njerëzit e lashtë e paraqisnin yjësinë e Kasiopesë me një grua të ulur në fronin e saj. Por më interesanten e ruajti për në fund, kur u shpjegoi se më vonë, *në paraqitjen që judeo-kristianët u bënë yjësive qiellore, Kasiopenë e shndërruan në Maria Magdalenë, por përse e bënë vallë? Disa madje mendonin se yjësia paraqiste gjarprin që mashtrroi Evën në parajsë.*

Pra këto mbrëmje ishin pauza të shkurtra midis ditëve të tyre të lodhshme, udhëtime yjore që humbitnin në pafundësinë e universit, por dhe të shpirtit të tyre. Por nëse universi kishte një mbarim, Dhukareli nuk ishte aspak i sigurt nëse shpirti i tij kishte kufij. Por është e sigurt që realiteti për ta fillonte dhe mbaronte te gërmimet. Dhe aty Dhukarelit i duhej që të përballej jo vetëm me misteret prehistorike, por edhe me vështrimin enigmatik të Antigonës, gjë që e vinte në pozitë të vështirë. Mendonte se te gratë, nuk dihet kurrë *se ku mbaron engjëlli dhe ku fillon djalli*. I tërhiqte vëmendjen gjatë

kohës që enë zoomorfe, copa qeramike dhe kana nxirreshin nga thellësitë e Tokës. Vështrimi i saj kërkonte sytë e tij. Dielli digjte mbi kokat e tyre, era ngrinte pluhurin nga gërmimet dhe u fshikullonte fytyrat. Gjinkallat po i shurdhonorin dhe gurët reflektonin afshin e nxehtë mbi trupat e tyre. Sa më tepër kalonte ora, aq më shumë Dhukareli ndiente sikur zhytej gjithnjë e më thellë në një vorbull; valë të ngrohta ajri zbrisnin nga kodrat dhe atij i dukej sikur ato depërtonin në kafkën e vet. Një dhembje koke po e mundonte, vinte dhe ikte, ndiente sikur përjetonte halucinacione, i përthunur në një epokë të largët, në këtë vend shterpë dhe të pandryshueshëm, në mes të këtyre mureve të lashta me gurë të thatë, badrave të thara dhe trumzave. Deti shkumëzonte dhe valët përplaseshin te shkëmbinjtë me zgavra, duke gërryer tokën e fortë poshtë këmbëve të tij. Dhe bashkë me fërshëllimën e erës, në veshët e tij mbërrinin nga thellësia e detit, zëra të panjohur, fjalë të pakuptimta.

Herë pas here i vinte për të vjellë, ndoshta e kishin fajin ato birrat në darkë; e teproi, ishte i pamësuar. Por më në fund e kuptoi se ishte ulcera ajo që i gjakoste stomakun, kishte filluar t'i bëhej kronike. I duhej të merrte urgjentisht Ranitidinë ose Simetidinë. I braktisi gërmimet, la Pavllon me Angjelicën që të kujdeseshin dhe u kthye në fshat. Piu ilaçet, bëri një dush me ujë të ftohtë, që e sollti në vete, dhe deri pasdite ndihej më mirë. Tashmë e dinte shkakun, dhe duhej të tregohej më i kujdesshëm, të merrte masa. Është e rrezikshme që dikush të luajë nën njësinë dinake të Gjarprit, *zoti profesor*.

Megjithatë, ja ku ndodhet përsëri në bregun e Fanosë së bashku me të rinjtë, rri në breg pranë zjarrit, me sa duket, po e kërkon belanë me duart e veta. Nata ishte e freskët, era e ftohtë. Këtë radhë kishte sjellë vetë birra nga taverna e zotit Anesti, e kishte ai radhën për të qerasur. Nuk ishin të ftohta, dhe djemtë i groposën në rërë, aty ku thyheshin valët. Së shpejti ato do të ftohen dhe ata njeri pas tjetrit, do të marrin secili të vetën dhe do të freskohen. Ishin të kënaqur, te disa dalloheshin herë pas here buzëqeshje të ndrojtura kënaqësie. Gërmimet e paradites kishin ecur shkëlqyeshëm. Mes të tjerave, zbuluan dhe një thesar të vogël me objekte zbukurimi. Gjetën enë të rëndësishme, enë të vogla për parfum apo për vaj, kuti tualeti dhe piskatore metalike, gjilpëra prej bronzi me dorezë guri jeshil, karfica, gjerdanë me rruaza me ngjyra.

- Këto janë objekte që përdornin gratë? - pyeti Andrea Dhukarelin.

- Sipas të gjitha gjasave, janë objekte grash. Enët e vogla dhe kutitë i përdornin gratë kur bënin tualetin. Gjilpërat i përdornin për tatuazhe. Edhe në figurina cikladike madje, janë gjetur gjurmë me skicime të tilla vijëdrejta apo dhe figura në trupin e tyre.

- Si përfundim, gratë asnjëherë nuk pushuan së qeni spitullaqe..., - shtoi Andoni.

- Mbetet gjithnjë aktuale shprehja se gruaja është një e keqe e domosdoshme, - vazhdoi me një ton shpotitës, - *hi* - *hi*, dhe lejoi që t'i shpëtonte një buzëqeshje e hollë, prej të moshuari.

- Në afresket e Thirës gratë paraqiten shumë elegante, - shtoi Angjelika. - Flokët i kanë të krehura me shije, të zbukuruara me rruaza, në qafë mbajnë gjerdanë, buzët dhe faqet i kanë të lyera, ndoshta me karbonat plumbi.

- Po, janë gjetur dhe figurina grash me gjurmë ngjyrash në qerpikë dhe në buzë, - shpjegoi Dhukareli, dhe ndërsa po fliste, me bisht të syrit konstatoi se përsëri Antigona i kishte drejtuar vështrimin e saj enigmatik. Në krah të saj, si gjithnjë qëndronte Cefeu, në rolin e përjetshëm të satelitit. Dhukareli herë pas here i hidhte vështrime vjedhurazi; nga kurioziteti i kushtonte më shumë vëmendje. Vështronte rrobat e tij të zeza, këmbalet, flokët e gjatë. Fjalëpakë, nuk i shfaqte mendimet. Rast klasik i një të riu që befas zbuloi anarkizmin dhe e përqafoi me fanatizmin e të porsapagëzuarve. Megjithatë, kur i erdhi në zyrë me Antigonën për t'u intervistuar që të merrnin pjesë në gjurmime, mbante mend mirë se kishte veshur një xhakëtë me prerje jashtë mode dhe këmishë me jakë të madhe e me majë.

- Në përgjithësi, duket se banorët e Cikladeve ishin të dhënë pas ngjyrave. Tubat, që janë gjetur nëpër gjurmime, përmbanin mbetje ngjyrosësish, si azurite dhe minium, - shtoi Pavloja me atë pamjen e tij serioze që nuk shprehte pothuajse asgjë, me trupin të përkulur pak djathtas, në një pozicion rrëfimi. Dukej sikur konkurronte Dhukarelin, duke besuar ndoshta, se autoriteti i tij arkeologjik fillonte dhe mbaronte te serioziteti.

- E drejtë, ashtu është, - ra dakord me të Dhukareli.

- Vërtet, cili ishte pozicioni i gruas në shoqërinë cikladike? - e pyeti befas Antigona, atëherë kur ai nuk e priste. Shirita të hollë drite, flakë që shkëputeshin prej zjarrit që ata kishin ndezur, pasqyroheshin në fytyrën e saj. Ishte e bukur, këtë Dhukareli nuk mund ta mohonte.

- E përse pyet? Të zuri përsëri histeria jote feministe?
- pyeti gjoja me shaka Cefeu dhe askush nuk i kushtoi rëndësi. Prisinin përgjigjen e Dhukarelit. Autoriteti i tij shkencor do t'u jepte përgjigje për misteret e prehistorisë që vazhdimisht ngacmonin kuriozitetin e tyre.

- Nëse do të gjykojmë nga figurinat, të cilat pothuajse gjithmonë paraqesin gra ku në shumicën e rasteve e vënë theksin te simetria femërore, te trekëndëshi pubik, tek e thelluara e vulvës, te gjoksi, disa në periudhë të avancuar shtatzënie ose dhe në pozicion lindjeje, kuptohet sesa i rëndësishëm duhej të ishte pozicioni i tyre në shoqëri, pavarësisht nëse ishin gra të zakonshme, apo perëndesha.

- Banorët e Cikladeve ishin shumë të përparuar. Gjithandej nxirrnin në pah natyrën seksuale të gruas..., - ndërhyri Andoni, - *hi - hi - hi*, do të kenë qenë kohëra të bukura.

Por Antigona nuk bënte shaka, i hodhi një vështtrim të rreptë dhe e mbylli gojën. Në vazhdim i ktheu përsëri sytë nga Dhukareli dhe priti, *zoti profesor*.

- Rrjedhimisht gruaja do të ketë pasur një pozitë të privilegjuar për shkak të aftësisë së saj natyrale për të riprodhuar jetën. Për njerëzit prehistorikë, kjo ishte një ndër